

UUDENMAAN MAAKUNTAKAAVAN LUONNOS -
IHMISIIN KOHDISTUVIEN VAIKUTUSTEN ARVIOINTI

Korjattu versio
9.12.2002

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	3
1.1 UUDENMAAN MAAKUNTAKAAVAN LAADINNAN NYKYVAIHE.....	3
1.2 YLEISTÄ MAAKUNTAKAAVASTA	3
2. TYÖN TAVOITTEET, RAJAUKSET JA MENETELMÄT	4
2.1 TYÖN TAVOITTEET	5
2.2 TYÖN RAJAUKSET	5
2.3 TYÖSSÄ KÄYTETYT AINEISTOT JA ARVIOINTIMENETELMÄT	6
2.4 VAIKUTUSARVIOINTI AIHEALUEITTAIN	6
3 YHTEISKUNNALLISET TRENDIT JA KAAVAN REUNA-EHDOT	6
3.1 VÄESTÖRAKENNE	7
3.2 MUUTTOLIIKE	8
3.3 YHDYSKUNTARAKENTEELLISET TRENDIT	9
3.4 SOSIAALINEN ERIITYMINEN	9
3.5. KAAVATYÖSSÄ HUOMIOITAVAT UHAT	11
4 KAAVAN SOSIAALISET VAIKUTUKSET	11
4.1 MAAKUNTAKAAVAN VAIKUTUKSET VÄESTÖN MUUTOKSIIN JA ALUEELLISEEN JAKAUTUMISEEN ..	11
4.2 VAIKUTUKSET HAJA-ASUTUSALUEIDEN ELINVOIMAISUUTEEN	13
4.3 VAIKUTUKSET ASUNTOJEN RIITTÄVYYTEEN JA MONIPUOLISUUTEEN	14
4.4 TYÖLLISYYTEEN JA ELINKEINOIHIN KOHDISTUVAT VAIKUTUKSET	14
4.5 ASUKKAIDEN VIRKISTÄYTYMISMAHDOLLISUUKSIIN KOHDISTUVAT VAIKUTUKSET	15
5 KAAVAN KULTTUURISET VAIKUTUKSET	17
5.1 KASVUKESKUSTEN JA YMPÄRISTÖSEUDUN KULTTUURIT	17
5.2 VÄHEMMISTÖJEN ASEMA	18
5.3 KULTTUURIPERINNÖN SÄILYTTÄMINEN	18
5.4 KULTTUURIPALVELUIDEN SAAVUTETTAVUUS.....	19
6 KAAVAN TERVEYDELLISET VAIKUTUKSET	19
6.1 KOETTU TERVEYS	19
6.2 PSYKOFYYSINEN TERVEYS	20
6.3 LIIKENNEHANKKEIDEN VAIKUTUKSET TERVEYTEEN JA ELINOLOIHIN	21
6.3 MUUT YMPÄRISTÖHÄIRIÖT	22
6.4 SOSIAALINEN TERVEYS	23
6.4 ELÄMÄNTAVAT JA SAIRAUDET	23
7. KAAVOITUS- JA OSALLISTUMISMENETTELYN ARVIOINTIA.....	24
8 YHTEENVETO JA KEHITYSEHDOTUKSIA	24
8.1 SOSIAALISET VAIKUTUKSET	24
8.2 KULTTUURISET VAIKUTUKSET	25
8.3 TERVEYSVAIKUTUKSET.....	25
8.4 KEHITYSEHDOTUKSIA	26
KIRJALLISUUS.....	27

1 Johdanto

(lyhyt)

1.1 Uudenmaan maakuntakaavan laadinnan nykyvaihe

- tähän tekstiä tilaajalta?

1.2 Yleistä maakuntakaavasta

Työn taustalla ovat maankäyttö- ja rakennuslain (jatkossa MRL) edellytykset ja ohjeet maakuntakaavan laatijalle, jotka koskevat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita (3 luku) sekä maakunnan suunnittelua (4 luku). Vaikutusten arvioinnista on myös valmistumassa ympäristöministeriön laatima ohje (*Osallistuminen ja vaikutusten arviointi...*), jonka luonnos on ollut tekijöiden käytössä. Maakuntakaavaa laadittaessa on selvitettävä suunnitelman toteuttamisen ympäristö-, yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Arvioinnin tehtävänä on tukea kaavaratkaisujen valmistelua ja valintaa.

Maakuntakaavan tavoitteet ovat kokonaisuus, joka muodostuu valtakunnallisista tavoitteista, Uudenmaan liiton suunnitelmista ja ohjelmista, Uudenmaan ympäristökeskuksen laatimasta Uudenmaan ympäristöohjelmasta sekä kuntien edustajien kannanotoista.

Valtioneuvosto päätti vuoden 2000 lopulla aluerakennetta ja alueiden käyttöä koskevista valtakunnallisista tavoitteista, joiden tarkoituksena on varmistaa valtakunnallisesti merkittävien asioiden huomioon ottaminen maakuntien ja kuntien kaavoituksessa sekä valtion viranomaisten toiminnassa. Maakuntakaavan laadinnassa on pyritty huomioimaan valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, joita ovat:

1. Toimiva aluerakenne
2. Eheytyvä yhdyskuntarakenne ja elinympäristön laatu
3. Kulttuuri- ja luonnonperintö, virkistyskäyttö ja luonnonvarat
4. Toimivat yhteysverkostot ja energiahuolto
5. Helsingin seudun erityiskysymykset
6. Luonto- ja kulttuuriympäristöinä erityiset aluekokonaisuudet

Maakuntakaavan tavoitteet on ryhmitelty maankäyttö- ja rakennuslain 28 §:ssä esitettyjen maakuntakaavan sisältövaatimusten mukaan. Tavoitteita ovat:

1. Maakunnan tarkoituksenmukainen alue- ja yhdyskuntarakenne
2. Alueiden käytön ekologinen kestävyys
3. Ympäristön ja talouden kannalta kestävä liikenteen ja teknisen huollon järjestelyt
4. Vesi- ja maa-ainesvarojen kestävä käyttö
5. Elinkeinoelämän toimintaedellytykset
6. Maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaaliminen
7. Virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyys

Eri tavoitteet voivat olla samansuuntaisia, kuten ekologiset ja taloudelliset tavoitteet ja vaikutukset usein ovat säästäessään luonnonvaroja ja maankäyttöä (ekologian kaksoishyöty). Ne voivat kuitenkin olla keskenään myös ristiriitaisia (esimerkiksi jos korkeaan tehokkuuteen pyrkivä maankäyttöpolitiikka suosii rakentamista epäterveellisille alueille). Tämän työn tehtävänä onkin tuoda esiin nimenomaan ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia, jotta edellä mainitun kaltaisia sivuvaikutuksia voitaisiin torjua.

Maakunnan suunnitteluun kuuluvat maakuntasuunnitelma, muuta alueiden käytön suunnittelua ohjaava maakuntakaava sekä alueellinen kehittämisohjelma. Näistä maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetään:

”Maakuntasuunnitelmassa osoitetaan maakunnan tavoiteltu kehitys.

Maakuntakaavassa esitetään alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet ja osoitetaan maakunnan kehittämisen kannalta tarpeellisia alueita. Aluevarauksia osoitetaan vain siltä osin ja sillä tarkkuudella kuin alueiden käyttöä koskevien valtakunnallisten tai maakunnallisten tavoitteiden kannalta taikka useamman kuin yhden kunnan alueiden käytön yhteen sovittamiseksi on tarpeen.” (MRL 25 §)

YVA-opas toteaa maakuntakaavan luonteesta seuraavaa:

”Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisessa alueiden käytön suunnittelujärjestelmässä kullakin kaavatasolla on oma selkeä tehtävänsä. Maakuntakaava sisältää yleispiirteisen suunnitelman alueidenkäytöstä maakunnassa tai sen osa-alueella. Maakuntakaavoituksessa otetaan huomioon valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, edistetään niiden toteuttamista ja sovitetaan ne yhteen alueiden käyttöä koskevien maakunnallisten ja paikallisten tavoitteiden kanssa. Maakuntakaavassa esitetään alueiden käytön ja yhdyskuntarakenteen periaatteet ja osoitetaan maakunnan kehittämisen kannalta tarpeellisia alueita.

Maakuntakaava on ohjeena kuntien kaavoitukselle. Myös viranomaisten on omassa alueiden käyttöä koskevassa suunnittelussaan ja päätöksenteossaan otettava maakuntakaava huomioon. Viranomaisten on pyrittävä edistämään kaavan toteuttamista ja katsottava, ettei suunnitteluilla toimenpiteillä vaikeuteta kaavan toteuttamista.” (Osallistuminen ja vaikutusten arviointi...)

Maankäyttö- ja rakennuslain mukainen maakuntakaava on luonteeltaan yleispiirteinen, verrattuna aiemman rakennuslain mukaiseen seutukaavaan. Vanhoihin seutukaavoihin verrattuna maakuntakaava on korostetusti rakennesuunnitelma, joka osoittaa maakunnan eri osien maankäytön luonteen ja *yleispiirteisen* rajauksen rakennettavien ja rakentamatta jätettävien alueiden välillä sekä virkistyksen ja suojelun aluetarpeiden periaatteet.

”--- aluevarauksia osoitetaan vain siltä osin ja sillä tarkkuudella kuin alueiden käyttöä koskevien valtakunnallisten tai maakunnallisten tavoitteiden kannalta taikka useamman kunnan alueiden käytön yhteen sovittamiseksi on tarpeen. --- on ohjeena kuntatason maankäytön suunnitelmia tehtäessä.”

Lisäksi siinä korostetaan kuntien välistä yhteistyötä ja niitä alueita ja toimintoja joihin liittyy kuntien yhteisiä intressejä.

2. Työn tavoitteet, rajaukset ja menetelmät

Maakuntakaavan sosiaalisten, terveydellisten ja kulttuuristen vaikutusten arvioinnissa painopisteenä ovat ihmisiin kohdistuvat vaikutukset. Työssä tarkastellaan niitä vaikutusketjuja, joilla kaava vaikuttaa ihmisten elämään ja pohditaan, ovatko vaikutukset samankaltaisia eri alueilla tai eri väestöryhmissä, sekä sitä toteutuvatko kaavalle asetetut tavoitteet kaavakartassa.

2.1 Työn tavoitteet

Kaava on luonnosvaiheessa, joten vaikutusarviointi on vielä alustavaa ja suuntaa-antavaa. Työssä tuotetaan:

- arvioita maakuntakaavaluonnoksessa esitettyjen tavoitteiden ja niihin pääsemiseksi esitettyjen keinojen suhteesta ihmisiin kohdistuvien vaikutusten kannalta
- arvio kaavaluonnoksen sosiaalisista, kulttuurisista ja terveysvaikutuksista
- hyviä kysymyksiä niistä asioista, joiden suhteen vaikutuksia ei vielä voida arvioida
- arvio luonnoksessa käytetyistä kaavamerkinnöistä sosiaaliselta, kulttuuriselta ja terveydellisesti kannalta: arvioidaan niiden 1) sopiva tarkkuustaso 2) ymmärrettävyys paitsi kaavaa työssään tulkitsevien ammattilaisten niin myös muiden kansalaisten kannalta

Maakunnan sosiaalisia muutoksia tarkastellaan työssä mahdollisten kehityssuuntien näkökulmasta: mihin kehityskulkuihin maakuntakaava luo edellytykset, mihin mahdollisuuksiin ja uhkiin se pyrkii ja ehkä pystyy vastaamaan, onko kaava mahdollisesti ristiriidassa jonkin vaihtoehdoisen kehityskulun toteutumisen kanssa?

Vaikutusten arvioinnissa keskeiset valinnat koskevat vertailuasetelmaa ja -vaihtoehtoja. Alkuperäisenä ajatuksena oli vertailla maakuntakaavaluonnosta sekä nykytilanteeseen että toisaalta MRL:ssä määrättyihin maakuntakaavoituksen tavoitteisiin ja valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin. Koska kuitenkin kaavan laadinnan pohjana ovat kautta linjan olleet juuri valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, todettiin, että tämä tuskin olisi tuottanut merkittävästi uusia näkökulmia. Tavallista on myös verrata kaavan eri toteutusvaihtoehtoja keskenään, mutta maakuntakaavan luonnosvaiheessa ei varsinaisia rinnakkaisia vaihtoehtoja ole luotu.

Arvioinnissa on pyritty huomioimaan myös yhteiskunnallinen kehitys: nykytilanne muuttuu joka tapauksessa monella tavoin jo yksin väestönkasvun ja muiden väestömuutosten seurauksena. Vaikka siis hyvin tiedetään, että paljon muutoksia tapahtuu joka tapauksessa riippumatta maakuntakaavasta, niin em. syistä arvioinnin vertailukohtana pidetään ensisijaisesti nykytilannetta. Lisäksi nyt nähtävillä olevia kehityspolkuja tarkastellaan lyhyesti, kaavan laadinnan ja kaavassa osoitetun maankäytön vähittäisen toteutumisen reunaehtoina (luku 3).

Vaikutusten arvioinnissa otetaan huomioon Uudenmaan erityispiirteet ja kasvupaineet; maakuntakaavalla yritetään hallita ja tasapainottaa alueellista kehitystä eli suunnata kasvua yhdyskuntarakenteen kannalta järkevästi ja tukea taantuvia alueita. Esiin pyritään tuomaan myös arvioinnin epävarmuustekijöitä.

2.2 Työn rajaukset

Käytännön rajoituksista (aika, raha, alueen laajuus, aihealueiden laajuus) johtuen laajatkin yksittäiset hankkeet jäävät arvioinnissa vähemmälle. Tiettyjen valmistuneiden YVA-arviointien päätulokset otetaan kuitenkin huomioon. Huomio kiinnitetään laajoihin, rakenteellisiin ja poikkitieteellisiin kysymyksiin. Tällaisia ovat ainakin väestönkasvun kohdentuminen ja vaikutukset; erilaisten ristiriitaisienkin arvojen huomioonottaminen kaavoituksessa; koettu terveys, sekä kaavaluonnoksen vaikutukset alueelliseen tasapainoon ja oikeudenmukaisuuteen. Tätä painotusta makrotasoon perustelee se, että laajat seudulliset vaikutukset säännöllisesti jäävät esimerkiksi erillisten hankkeiden YVA-arvioinneissa vähemmälle tarkastelulle. Kuitenkin ongelmaksi jää se, että lähimpänä asukkaita ovat lähialueet, joihin maakuntakaavalla on yleensä vain välillisiä ja epävarmoja vaikutuksia. Arvioinnissa pyritään myös nimeämään niitä aihealueita, joista vielä tarvittaisiin lisäselvityksiä.

2.3 Työssä käytetyt aineistot ja arviointimenetelmät

Pääasiallisena kirjallisena materiaalina arvioinnissa on käytetty:

- maakuntasuunnitelma- ja kaava-aineistoa
- maakuntakaavaluonnoksesta annettuja mielipiteitä ja lausuntoja.

Maakunnassa käynnissä olevia hankkeita koskevia erillisselvityksiä ja ympäristövaikutusarviointeja on käytetty myös hyväksi. Näitä ovat esim. YTV:n PLJ 2020:n vaikutusarviointi (*Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman...*) sekä suuria liikennehankkeita kuten Kehä II, Marja-rata sekä Kerava-Lahti –oikorata koskevat YVA:t.

Lisäksi on tehty:

- lausunnon antajien ja ulkopuolisten asiantuntijoiden haastatteluja (5 kpl)
- poikkitieteellistä, keskustelevaa arviointia sosiaalisten, ympäristöllisten ja terveydellisten vaikutusten asiantuntijoiden välillä.

2.4 Vaikutusarviointi aihealueittain

Kaavaluonnosta on tarkasteltu seuraavista näkökulmista. Lista perustuu ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin (IVA) tueksi laadittuihin tarkistuslistoihin, joita on pelkistetty ja sovellettu siten, että ne vastaavat maakuntakaavoituksen yleispiirteistä tarkkuustasoa.

Sosiaaliset vaikutukset

- väestön muutokset ja alueellinen jakautuminen
- paikkojen ja palveluiden saavutettavuus
- haja-asutusalueiden elinvoimaisuus
- asuntojen riittävyys ja monipuolisuus
- työllisyys ja elinkeinot
- asukkaiden virkistäytymismahdollisuudet
- vapaa-ajan asuminen

Kulttuuriset vaikutukset

- kasvukeskusten ja ympäristöseudun kulttuurit
- vähemmistöjen asema
- kulttuuriperinnön säilyttäminen
- kulttuuripalveluiden saavutettavuus

Terveydelliset vaikutukset

- koettu terveys
- psykofyysinen terveys
- liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin
- muut ympäristöhäiriöt
- sosiaalinen terveys
- elämäntavat ja sairaudet

3 Yhteiskunnalliset trendit ja kaavan reunaehdot

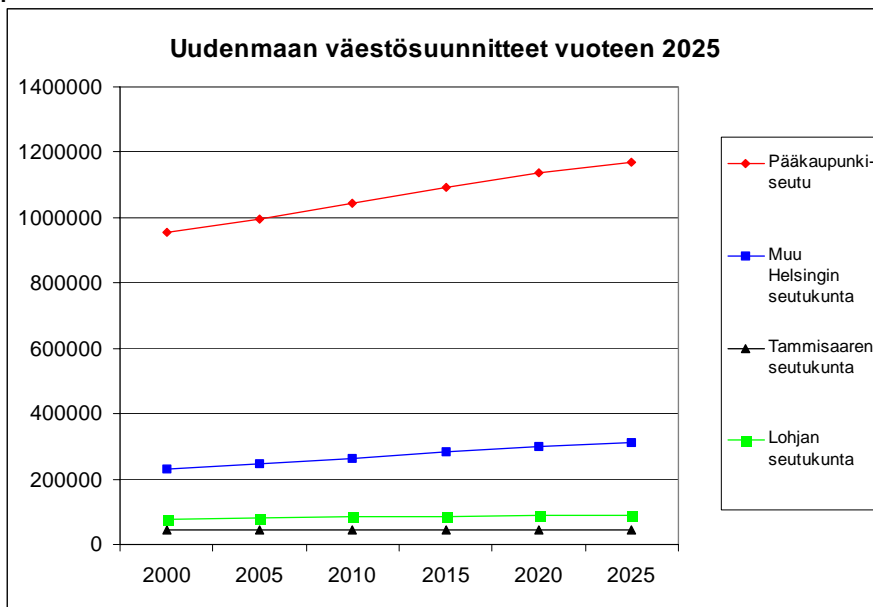
Laajan mittakaavan taloudelliset, valtakunnalliset ja globaalit ilmiöt muuttavat ihmisten elinoloja ja edellytyksiä. Modernissa yhteiskunnassa kaikki muuttuu jatkuvasti: muutosprosesseja ohjaavat paikallisen tason kehitys (esimerkiksi asuinalueiden alueiden kehittyminen tai taantuminen) ja toisaalta laajat poliittiset ja taloudelliset megatrendit (kuten kansainvälisen kilpailun lisääntyminen myös kaupunkiseutujen välillä tai elinkeinon kehittyminen ja taantuminen). Nämä muutokset vai-

kuttavat elinoloihin ja ovat usein tahdiltaan kiivaita ja vaikeasti ennakoitavissa. Myös paikallistasolla on menossa prosesseja, joita laajan maankäytön suunnittelun pitäisi eri tavoin huomioida, joskaan ei välttämättä ohjata – niiden ohjaaminen on yksityiskohtaisempien kaavojen tehtävä. Yksityiskohtaisemmalla kaavoituksella vaikutetaan viime kädessä ihmisten lähi- ja palveluympäristön kehittymiseen.

Maakuntakaavan kaltaisen laajan mittakaavan maankäytön suunnittelun tehtävä lieneekin lähinnä reaktiivinen ja vain osin aktiivinen. Maakuntakaavan laadinnassa pitäisi tunnistaa, ennakoida ja ennen kaikkea reagoida ajoissa niihin trendeihin, joilla oletetaan olevan laajoja ja pitkäaikaisia vaikutuksia. Maakuntakaavalla onkin oma vaikutuksensa ihmisen viihtyvyyteen, terveyteen ja yksilöiden sekä yhteisöjen elinolosuhteisiin juuri sen suhteen kautta, jonka kaava ottaa/luo näihin trendeihin. Kehityssuunnat voivat edustaa uhkia tai mahdollisuuksia - tai samanaikaisesti molempia. Tarpeen vaatiessa pitäisi pystyä ohjaamaan ja kanavoimaan kehityssuuntien vaikutuksia seudullisesti koko maakunnan etua ajatellen.

3.1 Väestörakenne

Maakuntasuunnitelman s. 3 - 4 on käsitelty Uudenmaan väestörakenteen nykytilaa ja väestösuunnitteet on esitetty liitteissä 1 - 2. Ne osoittavat vuoteen 2010 mennessä kasvua kaikissa Uudenmaan kunnissa.

Kuva 1. Uudenmaan seutukuntien arvioitu väestömuutos vuosina 2000-2025.

Ikärakenteen muutoksia on tarkasteltu lähemmin mm. Uudenmaan terveyttä ja hoidontarvetta käsitelleessä tutkimuksessa (Luoto ym. 1999), jonka mukaan Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiireissä väestönkehitys on samantapaista kuin muuallakin maassa. Muualla Uudellamaalla 65 vuotta täyttäneiden määrä lisääntyy vuoteen 2025 noin kaksi kertaa niin nopeasti kuin Helsingissä. Tämä johtuu alueiden nykyisestä väestörakenteesta: nuoret asuvat erityisesti Helsingissä ja nuoret perheet pääkaupunkiseudun kunnissa.

Väestö siis ikääntyy, erityisesti vuosina 2010 - 2025, jolloin 65 vuotta täyttäneiden osuus lisääntyy 7 prosenttiyksikköä. Keski-ikäisten osuus alkaa vähentyä vuodesta 2010 eteenpäin. Osuuksien merkitykset näkyvät yhteisötasolla, mutta absoluuttisten määrien merkitykset suoraan hoidontarpeen arvioissa.

Ikärakenteen vaikutuksia voidaan tarkastella myös sukupolvittain. Suurten ikäluokkien (n. vuosina 1940 – 50 syntyneet) siirtyminen eläkkeelle on juuri käynnistymässä. Mikäli eläkkeelle siirtymisen

ikä ei nouse nykyisestä (keskimäärin 59 vuotta), yli puolet suurien ikäluokkien edustajista siirtyy eläkkeelle viiden seuraavan vuoden kuluessa. Heille ennustetaan vireää ja tervettä seniori-ikää (n. 60 – 80 ikävuoden välillä). Mitä suuret ikäluokat tulevat tekemään tämän ns. 'kolmannen ikänsä' aikana on toistaiseksi epäselvää. Kyseessä on sukupolvi, jonka aineelliset voimavarat ovat hyvät, terveys aiempia sukupolvia parempi ja toimintakyky siten parempi. He tulevat liikkumaan entistä enemmän sekä lähiympäristössään että ulkomailla: tästä kertovat ulkomailla omistettujen asuntojen määrän kasvu, kesämökkien varustaminen ympärivuotisiksi asunnoiksi ja keski-ikäisten liikunnan lisääntyminen.

Suurten ikäluokkien työn ja kodin väliset matkat tulevat siis vähenemään muutaman vuoden kuluessa. Vapaa-ajan lisääntyessä matkat mökille voivat lisääntyä tai vähentyä. Matkat liikuntapaikoille tulevat lisääntymään ja liikuntapaikkojen tarpeeseen ja varustetasoon kohdistuu uusia tarpeita.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutarve ei kolmannen iän kohdalla kasva aluksi jyrkästi vaan vasta yli 75 vuoden iässä tapahtuu toimintakyvyn heikkenemistä palveluja edellyttävällä tavalla.

3.2 Muuttoliike

Muuttoliike vaikuttaa osaltaan alueiden väestörakenteeseen ja siten mm. terveystarpeiden tarpeeseen. Uudellamaalla on sekä pääkaupunkiseudulle sisään että sieltä pois päin tapahtuvaa muuttamista. Lisäksi on tarkasteltava maahanmuuttajien toistaiseksi pientä, mutta vähitellen yhä merkittävämpää joukkoa.

Merkittävin muuttoliikettä määrittävä tekijä on edelleen 1980-90-luvuilla ollut kaupungistuminen. Tulomuutto on keskittynyt esimerkiksi paikkatietoruutuina tarkastellen Suomen tiheimmin asuttuihin keskuksiin. Taloudellisella lamalla oli oma vaikutuksensa: kuten yleensä, muuttajien määrä väheni sen aikana ja nousi jälleen laman jälkeen (Kauppinen 2000). Nousukausina tyypillistä on ollut vastakaupungistuminen kaupunkialueen sisällä eli esikaupunkien väkiluvun kasvu. Kasvu on ainakin tilapäisesti pysähtynyt Helsingissä, samalla kun Espoo ja kehyskunnat, etunenässä Nurmijärvi ja Kirkkonummi, kasvavat nopeasti. Suhteellisesti nopeinta kasvu on Nurmijärvellä.

Muuttoliikkeellä on paitsi asumiseen myös palveluihin liittyviä seurauksia. Varsinkin subjektiivisten oikeuksien turvaama päivähoito on avainasemassa. Yli 80-vuotiaiden määrän lisääntyminen Uudellamaalla muuttaa olennaisesti kotipalvelujen tarvetta ja vaikuttaa joukkoliikenteen odotettuun palvelutasoon ja -tarjontaan.

Muuttourien tutkiminen on vaikeaa, mutta Lankinen (2000) toteaa pääkaupunkiseudun osalta seuraavia tosiasioita: muualta Uudeltamaalta ei kovin paljon muuteta pääkaupunkiseudulle. Pääkaupunkiseudun muuttojen valtaosa on pääkaupunkiseudun sisäisiä. Tekniset avainryhmät ja muut erityisasiantuntijat ovat keskimääräistä yleisemmin lähtöisin Helsingin seudun ulkopuolelta. Muualta maasta siirtyneitä on kuitenkin paljon niiden joukossa, jotka ovat muuttaneet tiheästi. Tämä piirre on erityisen vahva tietotyön tekijöiden ja erityisasiantuntijoiden joukossa. Tässä heijastuu pääkaupunkiseudun asema tietovaltaisten yritysten alueena.

Pääkaupunkiseudun sisällä tapahtuu muuttouran kuluessa useimmiten vähittäistä muuttamista reunoille. Keskustaetäisyys kasvaa erityisesti silloin, kun on muutettu useasti muuttouran aikana. Tämä kuvastaa usein perheellistymistä, jonka edetessä etsitään lisää tilaa ja sopivampaa asuntoa omien resurssien puitteissa. Pääkaupunkiseudun kehyskuntiin tapahtuvassa muutossa etäisyys keskustasta yleensä kasvaa, usein usealla kymmenellä kilometrillä. Kehysalue edustaa asuntomarkkina-alueen laajenemista.

On myös keskustaan paluumuuttajia, joista tyypillisimpiä ovat ikääntyvät avioparit, jotka muuttavat pientalosta. Seutuistumisella on siis myös vastavirtansa reunoilta kohti keskustaa. Lankinen selittää tätä sillä, että pitkät etäisyydet koetaan lopulta rasituksena (Lankinen 2000, 96). Lankinen tar-

kasteli myös kysymystä, muuttavatko ihmiset useammin lähemmäs työpaikkaansa vai siitä etäämmäs. Työmatka lyheni useammin sekä pääkaupunkiseudun kuntiin että kehysalueelle muuttajilla. Se piteni kolmasosalla molempien vyöhykkeiden muuttajista. Muutokset olivat kuitenkin hyvin pieniä. Merkittävä osa asunnonvaihtoista tapahtuu saman asuinalueen sisällä.

3.3 Yhdyskuntarakenteelliset trendit

Käynnissä on Helsingin seudun kasvuun liittyvä monitahoinen muutosprosessi, jossa tapahtuu samanaikaisesti sekä aluerakenteellista keskittymistä metropolialueelle että tämän alueen sisällä yhdyskuntarakenteen leviämistä (joka kiihtyy noususuhdanteiden aikana ja laantuu jälleen taantumassa) että selkeää reurbanisaatiota, jälleenkaupungistumista. Jälkimmäisellä tarkoitetaan mm. sitä, että keskeisten paikkojen merkitys kasvaa edelleen myös tietoyhteiskunnan oloissa. Yritysten ja asukkaiden pyrkiminen Helsingin keskustaan ja sen lähialueille (Ruoholahti-Jätkäsaari) on entistä intensiivisempää. Uusia tietoteknologian ympärille rakentuneita työpaikkakeskittymiä on 5 - 10 kilometrin säteellä ydinkeskustasta (Keilaniemi-Otaniemi, Pitäjänmäki, Arabianranta) sekä aluekeskusten yhteydessä (Leppävaara).

Tarkkaan ei vielä tiedetä, mitä tämä merkitsee tulevaisuuden asumisen kannalta, mutta ainakin osa tietoyhteiskunnan avainhenkilöstöstä toivoo mahdollisuutta asua lähellä työpaikkoja. Ehkä suurin mahdollisuus vähentää pakollisia työmatkoja ja lisääntyvää liikennettä tätä kautta on lisätä asumismahdollisuuksia Helsingin kantakaupungissa ja sen välittömässä läheisyydessä, jossa tarjolla on myös riittävän monipuolinen valikoima vapaa-ajan tekemistä, kulttuuripalveluita ja ravintoloita. Perheelliset valikoinevat kuitenkin asuinpaikkansa edelleen useimmiten esikaupunkialueilta ja toivovat ympäristöltä väljyyttä ja vihreyttä, joten tiivistämisen tulee olla kohtuullista ja kannattaisi edelleen tutkia tapoja, joilla pohjoisen kaupungin avaraa vaikutelmaa voidaan tukea ja säilyttää täydennysrakentamisen yhteydessä.

Luonnon ja palveluiden samanaikainen korkea arvostus on joskus tapana tulkita mahdottoman toivomiseksi ja ristiriidaksi. Kuitenkin asuinalueiden palvelut ovat kaikonneet paljolti samaan aikaan kun luonnonläheisyys on paikoin vähentynyt täydennysrakentamisen ansiosta. Pääkaupunkiseutu on kasvanut sekä sisään- että ulospäin.

Matalaa ja tiivistä rakentamista käsitelleissä tutkimuksissa on todettu pienten omatonttisten omakotitalojen suuri kysyntä. Matala ja tiivis rakentaminen voisi sisältää myös pienempien sivuasuntojen rakentamista, työtilojen rakentamista asunnon yhteyteen, yksitasoisia palveluasuntoja pienellä pihalla seniori-ikäisille jne. Maanläheisen asumisen kysyntä onkin sellainen tarve, johon yhdyskuntasuunnittelussa pitäisi löytää ratkaisuja.

3.4 Sosiaalinen eriytyminen

Segregoituminen etenee myös Suomessa huolimatta pyrkimyksistä sen hallitsemiseksi. On ilmeistä, että joidenkin asuinalueiden leimautuminen muita levottomammiksi luo edellytykset ongelmien kasautumiselle. Tätä voidaan estää jonkin verran asumismuotojen sekoittamisella sekä kansalaisten omaehtoisella toiminnalla, jota edustavat mm. vanhenevien asuinalueiden kehittämiseen erikoistuneet aluefoorumit (Päivänen ym. 2002). Toisaalta eriytymistä ei ole syytä liioitella. Kaupunkitutkijat ovat todenneet, että selkeän polarisaation (kaksinapaisen kehityksen) sijaan nykyinen kaupunkialue muodostaa hyvinkin fragmentoituneen kudoksen, jossa "hyvät" ja "huonot" alueet sekä muuttuvat nopeasti mm. alueiden välisten kilpailu- ja erottautumisstrategioiden seurauksena että sijaitsevat hienorakenteisesti lähellä toisiaan.

Tiettyä sosiaalista eriytymistä on nähtävissä pääkaupunkiseudun kunnissa. Länsi ja keskusta ovat selvästi vetovoimaisempia kuin Vantaa ja Itä-Helsinki. Tietoyhteiskunnan taloudellisesti merkittävi-

en tieto- ja taitoammattilaisten asumistavoitteita tutkittaessa todettiin, että taidealojen edustajat pyrkivät sijoittumaan vahvasti Helsingin kantakaupungin eri osiin. Tietotekniikan alojen edustajat olivat hajautuneet tasaisemmin ympäri pääkaupunkiseutua, kuitenkin suhteellisesti eniten heitä asuu Espoossa vyöhykkeellä etelän Olarista ja Tapiolasta pohjoiseen Kiloon ja Leppävaaraan (Hirvonen 2000). Taidealoilla toimivien suosio kohdistuu selvästi vähemmän pientaloasumiseen kuin muilla avainryhmillä. Tietotekniikan, mainosalan ja luonnontieteilijöiden muuttovalinnat suuntautuvat selvästi pääkaupunkiseudun länsiosaan. Taideteollisuuden ja taidealojen edustajat pyrkivät taas keskustan tuntumaan (Lankinen 2000). Merenranta nostaa hintatasoa selvästi, ja avainryhmien edustajat suosivat enemmän merenrantaa kuin kaikki työlliset keskimäärin. Mitä useammin on muutettu, sitä useampi on siirtynyt rantaa kohden. Uuden asuntotuotannon sijoittuminen merenrantaan erityisesti Helsingissä vaikuttaa siten, että merenrannan läheisyys kohoaa myös kaikkien työllisten ryhmässä. Kuitenkin ansiotaso vaikuttaa ratkaisevasti mahdollisuuteen asua merenrannassa.

Kehyskuntien välillä ei liene yhtä vahvoja mielikuviiin perustuvia erotteluja (ks. Päivänen 1997), mutta niitä ei ole kovinkaan laajasti tutkittu. Tämä johtunee alueiden suhteellisesta tuntemattomuudesta verrattuna vahvoja mielikuvia luoviin pääkaupunkiseudun paljon puhuttuihin, kliseemäisiin erotteluihin. Kehyskuntien asuinalueiden vahvana puolena esitetään yleensä luonnonläheisyys. Kuitenkin myös tuntemattomuus saattaa merkitä alueelle taantumisen uhkaa.

Kaupan ja palvelujen uudenlainen keskittyminen ja sijoittuminen on erittäin tärkeä yhdyskuntarakennetta muuntava ja liikennetarvetta määräävä tekijä. Ihmisten ja heidän tasavertaisuutensa kannalta on nähtävissä, että kaupan kasautuminen harvoin suuryksiköihin aiemman tiheän pienten pisteiden palveluverkon sijaan merkitsee palveluiden etäännyttämistä monien vanhojen ja liikuntarajoitteisten ihmisten ulottuvilta. Palveluiden siirtyessä pois asuinalueelta ihmisten toimintaympäristö ja elämänhallinta olennaisesti heikkenee. Samalla ympäristö muuttuu virikkeettömämmäksi, tapaamispaikat (kaupat, torit, kevyen liikenteen ympäristöt) menettävät merkitystään Paikan identiteetti saattaa muuttua toimintaympäristön näivettyessä samalla tavoin kuin liian rajuksi koetun rakentamisen myötä: jatkuvuus on uhattuna.

Taloudellisia trendejä tuskin voi säätelyn avulla ratkaisevasti muuttaa. Asuinalueiden kehittämisen kannalta olennainen kysymys koskee silloin kunnallisten tahojen, asukkaiden ja yrittäjien yhteistyömalleja. Miten hyvin asukkaat ja muut paikalliset toimijat toisaalta pystyvät toisaalta tukemaan paikallisia palveluja, toisaalta mobilisoitumaan ulospäin eli tuomaan alueensa kehitystarpeet esiin ja käytännössä houkuttelemaan yrityksiä esimerkiksi kannattavuuden kannalta riittävän suurien kaupan yksikköjä hyvin saavutettaville keskeisille paikoille. Silloin suuryritysten investoinnit tukevat myös pienyrityksien ja kulttuurin vireyttä alueella ja tulevat yhteisön hyväksi. Lähitalouden näkökulma (Päivänen ym. 2002) on tässä tärkeä.

Turvattomuuden tunteen lisääntyminen on huolestuttava ilmiö. Sitä aiheuttaa arkirikollisuus, joka puolestaan johtuu pitkälti huumeista. Huumeongelma on toistaiseksi kasvanut ja tulee vielä kasvamaan jonkin aikaa. Se kasautuu epätasaisesti erilaisiin kaupunginosiin, mikä aiheuttaa alueelle myös imago- ja taloudellista haittaa. Huumepiirien välttely voi puolestaan olla tulevaisuudessa tärkeä valintaperuste lapsiperheiden muuttopäätöksissä, mikä eriyttää kaupunginosia entisestään. Kokeilijoiden kasvun kärki on ehkä taittumassa pääkaupunkiseudulla, mutta ei vielä muualla Uudellamaalla. Väkivallan uhka saattaa edelleen lisääntyä, samoin yksinäisyys.

Sosiaaliset verkostot tulevat heikkenemään, mikäli sukupolvisopimus ei kestä - eli suuret ikäluokat eivät huolehdi itse vanhemmistaan. Yksinäisyys tulee lisääntymään, koska suurten ikäluokkienkin miehet kuolevat vielä ennen naisia ja avioerojen määrä ei juuri osoita laskua.

Pienetkin muutokset huoltosuhteessa (0 - 14- ja yli 64-vuotiaiden suhde 15 - 64 -vuotiaisiin) saattavat olla merkitseviä palvelutarpeen kannalta. Kun eläkeläisiä on yhä enemmän suhteessa tuottavaa työtä tekeviin, voi uhkana olla huonokuntoisten vanhusten syrjäytymistä. Emme vielä tiedä, mitä mahdollisesti heikkenevä yhteiskunnallinen huolenpito merkitsee iäkkäiden suhteen, edellyttääkö se vapaaehtoistoiminnan kautta järjestävää yhteisöllisyyttä - ja olisiko vapaaehtoistyöstä

suureksikaan avuksi. Huonokuntoisten vanhusten keskittyminen maakunnan syrjäisille paikkakunnille joiden palvelutarjonta samalla huononisi veropohjan heiketessä on yksi tulevaisuuden uhkakuvista.

3.5. Kaavatyössä huomioitavat uhat

Edellä kuvattujen trendien yhteenvedoksi voidaan esittää, mitä ovat ne todennäköiset *uhat*, joihin kaavan laadinnassa tulisi kiinnittää huomiota. Arvioitaessa yhteiskunnan sosiaalista kehitystä nousi esiin seuraavia mahdollisia uhkia:

- alueellisen ja sosiaalisen segregaaation lisääntyminen (joidenkin asuinalueiden taantuminen; syrjäisten kuntien ikärakenteen vanhusvoittoisuus)
- peruspalveluiden etäännyminen tarvitsijoista
- turvattomuuden tunteen lisääntyminen
- ympäristön virikkeettömyys
- paikallisen identiteetin menetys
- liikenteen kasvu ja sen häiriöiden lisääntyminen.

4 Kaavan sosiaaliset vaikutukset

Maakuntakaavan sosiaalisia vaikutuksia on tarkasteltu väestömuutosten, asuntopolitiikan, työllisyyden, terveyden, vähemmistökysymysten sekä virkistysmahdollisuuksien näkökulmasta. Sosiaalisia vaikutuksia arvioitaessa on huomioitava, että eri asiat ovat voimakkaasti yhteyksissä toisiinsa. Esimerkiksi asuntojen riittävyys tai riittämättömyys voi johtaa muuttoliikkeen lisääntymiseen, joka puolestaan vaikuttaa väestörakenteeseen sekä tulo- että lähtöalueella.

4.1 Maakuntakaavan vaikutukset väestön muutoksiin ja alueelliseen jakautumiseen

Väestönkasvuun ja väestön sijoittumiseen liittyvät haasteet ovat tärkeimpiä maakuntakaavatyössä huomioitavia ongelmia. Kuinka suuren haasteen ne muodostavat, riippuu luonnollisesti siitä kuinka suureksi väestönkasvu muodostuu. Suurin väestöllinen epävarmuustekijä lähimpinä kymmeninä vuosina liittyy varmaankin siihen, kuinka voimakkaana jatkuu maan sisäinen tulomuutto Helsingin seudulle.

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti maakuntakaavan tavoitteena on maakunnan tarkoituksenmukainen alue- ja yhdyskuntarakenne. Kaavaluonnoksessa painottuu lähtöoletuksena maakunnan kasvun jatkuminen. Lisäksi on linjattu, että Helsingin seutu muodostaa Suomen ainoan metropolialueen. Tietoyhteiskuntakehityksen nähdään johtavan (toisin kuin on aiemmin uskottu) keskihakuisvoiman lisääntymiseen eli kasvu- ja keskittymispaineiden kasautumiseen Helsingin kantakaupunkiin ja muihin kasvukeskuksiin (Keilaniemi-Otaniemi-Tapiola, Suur-Leppävaara). Uudenmaan maakuntasuunnitelman ja siten myös –kaavan prioriteettilistalla on korkealla taloudellinen menestys.

Päälinjauksena on kaavaselostuksessa esitetty yhdyskuntarakenteen eheyttäminen. Liiton omassa arvioinnin mukaan ”kasvava väestömäärä on pyritty kaavaratkaisussa ottamaan huomioon siten, että alue- ja yhdyskuntarakenne kasvaa nykyisestään mahdollisimman vähän”. Taajamarakenteen sisäinen laajeneminen voi hajauttaa kunnan sisäistä rakennetta, mutta sama alue voi sijoittua edullisesti koko Helsingin seudun aluerakenteeseen. Pääkaupunkiseudulla suurimpia aluevarauksia ovat kaavaluonnoksessa Marja-Vantaa ja Malmin lentokenttäalue. Muita suuria kasvualueita ovat Helsingissä Jätkäsaari, Sörnäinen, Arabianranta, Pasila, Viikki sekä Vuosaari. Espoossa kasvu jakautuu tasaisemmin (riippuen valittavasta yleiskaavavaihtoehdosta), mutta merkittäviä kasvualueita ovat joka tapauksessa rantaradan (kaupunkiradan) varsi Leppävaarasta aina Kauklahteen se-

kä Etelä-Espoo (Länsiväylän varsi) Tapiolasta Saunalahteen. Vantaa kasvaa erityisesti Marja-Vantaan alueelle sekä lentoaseman eteläpuolelle ja pääradan varteen.

Helsingin seudulla on suuria aluevarauksia lähes kaikissa kunnissa, kuten pääradan varrella Hyvinkäällä ja Jokelassa, tulevan Oikoradan tuntumassa Mäntsälässä molemmin puolin rataa sekä Klaukkalassa ja Länsi-Uudellamaalla. Länsi-Uudellamaalla kasvu keskittyy kaavan mukaan erityisesti Lohjalle ja Tammisaareen.

Kaava pyrkii varautumaan merkittävään rakentamiseen lähellä Helsingin kantakaupunkia sekä pääradan ympärille sijoittuvalla vyöhykkeellä. Uudisrakentamisella pyritään tiivistämään ja täydentämään myös alakeskuksia ja toisaalta maaseudun olemassa olevia kyläkeskuksia. Rakentaminen tukeutuu valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaisesti pääosin jo olevaan rakenteeseen.

Painotus tiivistävään täydennysrakentamiseen on liiton omassa arvioinnissa tulkittu siten, että rakentaminen toteutuu positiivisena eheyttämisenä. ”Keskusten ja taajamien eheyttäminen parantaa palvelujen ja vapaa-ajan toimitilojen elinvoimaisuutta, tukee alueen paikalliskulttuuria ja lisää asukkaiden kiinnostusta lähiympäristön hyvinvointiin mm. segregoitumista vähentämällä. Eheytyneet yhdyskuntarakenteet parantaa asuinympäristöä toimivien yhteyksien ja palvelujen kautta.” Toisaalta riskinä nähdään, että tiivistävä yhdyskuntarakenteet saattaa aiheuttaa paikallisen asuinympäristön laadun heikkenemistä kahta kautta: rakentamista viheralueille sekä liian lähelle liikenneväyliä ja niiden ympäristöhaittoja.

Täydennysrakentaminen ei välttämättä vähennä segregoitumista, tue paikalliskulttuuria tai lisää kiinnostusta lähiympäristöön. Nämä positiiviset vaikutukset ovat toki mahdollisia pidemmällä tähtäimellä, jos uusi rakentaminen todella auttaa monipuolistamaan asukasrakennetta. Lisäksi täydennettävän alueen sosiaalinen tilanne on suhteellisen turvattu jos sen sijainti on saavutettavuuden kannalta hyvä. Tässä mielessä sosiaalisesti kestävä kehitys on satamien siirron myötä vapautuvien rakennettujen ranta-alueiden ottaminen asumiskäyttöön. Se tuo mahdollisuuksia joukkoja kevyellä liikenteellä toimivan kaupunginosan syntymiselle ja toisaalta nostattaa erilaisista tiivistävän täydennysrakentamisen vaihtoehdoista ja malleista vähiten ristiriitoja.

Tilanne voi kuitenkin olla päinvastainen täydennysrakentamisen kohdistuessa lähiöihin, esimerkiksi tilanteessa, jossa väljää, vuokratulovaltaista lähiötä täydennetään rakentamalla väleihin lisää samankaltaista asumista. Lukuisien tutkimusten mukaan (mm. Ilmonen ym. 2001) luonnonympäristö ja suhteellisen suuri väljyys nähdään hyvin yleisesti suomalaisten kerrostalolähiöiden parhaana puolena. Asukkaiden lempipaikat ja omat psykofyysisen elpymisen paikat ja reitit ovat lähes säännöllisesti viheralueilla (Korpela ym. 2001). Täydennysrakentaminen on lähiöissä perusteltua kävelyetäisyydellä ostoskeskuksesta tai muusta monipuolisesta palvelukeskittymästä, viheralueita säästämällä ja sillä edellytyksellä, että yhteinen etu ’vanhojen’ asukkaiden kanssa löytyy. Tällainen konsensus on löytymässä esimerkiksi väestöltään pitkään taantuneessa Maunulassa, pitkäaikaisen asukaslähtöisen keskustelun tuloksena (ks. Päivänen ym. 2002).

Tätä nykyä täydennysrakentaminen olevan asutuksen välittömässä läheisyydessä ja totutuilla viheralueilla koetaan usein ahtamiseksi ja ympäristön muuttuminen kovin nopeaksi (esim. pääradan varrella Helsingissä sekä pääkaupunkiseudulla pääväylien varsilla), eivätkä nämä konfliktit varmaankaan lievene pääkaupunkiseudun taajamien tiivistymisen edelleen jatkuessa. Tässä mielessä hyvin vahvasti tiivistämiseen tukeutuva maakuntakaava saattaa olla liian optimistinen.

Tällä hetkellä tendenssinä on liikenneväylien ympäristön tehokas käyttö asuin- ja liikerakentamiseen. Tähän kehitykseen liittyy voimakkaasti ristiriitaisia arvoja ja tavoitteita, sillä tehokas asutus väylien varsilla tuo mahdollisuuksia infrastruktuurin tehokkaaseen käyttöön. Samalla se on useimmiten kunnille ja maanomistajille verraten vähän investointeja vaativaa ja kiinteistöarvojen kannalta kannattavaa. Liikenteen tuottamien haittojen vuoksi tienvarsirakentaminen ei kuitenkaan ole viihtyvyyden ja ympäristöterveyden kannalta paras vaihtoehto. Junaratojen varsilla tehokaskin rakenta-

minen on perusteltua, ilman epäpuhtauksille ei altistuta ja miellyttävä asuinympäristö on helpompi taata.

Toisaalta kasvun edut ja haitat vaihtelevat alueesta ja sen sijainnista riippuen: esimerkiksi kasvavi- en alueiden etuna on se, että kaupunkien resursseja yleensä kanavoidaan enemmän niille.

Suurin epävarmuustekijä kasvun vaikutuksia arvioitaessa liittyy tietysti siihen, jatkuuko väestön- kasvu ennustetulla tavalla. Helsingin väestösuunnite vuodelle 2025 esittää 11 prosentin kasvua ja Espoon peräti 40 % kasvua vuoteen 2000 verrattuna. Pääkaupunkiseudun kunnissa kasvu olisi 22 % ja muussa Helsingin seutukunnassa 34 prosenttia.

Onko alue todellakin niin haluttu kuin nyt näyttää? Helsinkiä koskee kysymys, kuinka haluttua on pitemmällä aikavälillä keskusta-asuminen kantakaupungin edelleen tiivistyessä ja mahdollisesti ruuhkautuessa.

Varovaisuuden puolesta puhuu se, että ennenkin, mm. 1960-luvun lähiöitymisen aikana on ennus- tettu hyvin suuria kasvulukemia, tosin silloin enemmän esikaupunkialueille. Niillä perusteltiin esi- merkiksi suuria tytärkaupunkihankkeita (kuten Koivukylä-Havukoski), jotka rakennettiin osin liiankin tehokkaasti, mutta kasvun hiipussa jäivät irtaimiksi satelliittilähiöiksi.

Nyt suhteellisesti suurinta kasvua ennustetaan lähimpiin kehyskuntiin kuten Kirkkonummelle (58 % väestönkasvu vuosien 2000 - 2025 välillä) ja Oikorataa odottavaan Mäntsälään (56 % kasvu) sekä pääkaupunkiseudulla Espooseen (n. 40 % kasvu). Helsingin kasvu olisi n. 12 %. Esimerkiksi kulu- neena vuonna 2002 Helsingin kaupungin väkiluku ei ole kasvanut. Espoossa ja kehysalueella net- tomuutto on sen sijaan ollut positiivista. Toisaalta on piilevää kysyntää, joka ei näissä luvuissa näy, ja jota asuntokuntien pieneneminen tulevaisuudessa lisää. Lisäksi varsinkin Helsingissä on tällä hetkellä tyydyttämätöntä asunnontarvetta ja varsin korkea hintataso. Tilanne muuttuu kun lähivuo- sikymmeninä kaupunkiin saadaan huomattavasti lisää rakennusmaata ja asuntoja satama-, telak- ka- ja varastoalueiden vähitellen väistyessä Vuosaareen ja Kehä III:n/E 18 -tien vaikutusalueelle.

4.2 Vaikutukset haja-asutusalueiden elinvoimaisuuteen

Haja-asutusalueiden elinvoimaisuuden ja elinkeinojen harjoittamisen tueksi maaseudun rakenta- minen ja toiminnot pyritään entistä enemmän keskittämään oleviin kyliin. Kylillä varmasti onkin tär- keä merkitys ja niiden tukeminen on kannatettavaa. Kylien valintakriteerit eivät kuitenkaan näytä olleen kaikkien kuntien/kaupunkien osalta samoja, sillä kyliksi on merkitty hyvin erikokoisia paikko- ja eri kunnissa. Liiton tekemässä kyläselvityksessä on esitetty asukasmäärän lisäksi myös muita elinvoimaisuuden kriteerejä kuten koulut, muut palvelut sekä asukastoiminnan aktiivisuus (haasta- teltujen avainhenkilöiden = kaavoittajien arvion mukaan), mutta lopulta käytetyt kriteerit jäävät hie- man epäselviksi.

Siksi voidaan pohtia, johtaako kylä-merkintä eriarvoistavaan kehitykseen haja-asutusalueella. Näin voi käydä jos kylissä sijaitsevien tonttien maanomistajat saavat huomattavasti enemmän vapauksia kuin "valkoisten" tai kulttuurimaisemia sisältävien alueiden maanomistajat. Jos taas esimerkiksi ra- kennuslupakysymykset ratkaistaan tapauskohtaisesti, maakuntakaava ei itsessään aiheuta tällais- ta eriarvoisuutta. Tehdyissä haastatteluissa kävi ilmi kaavoittajien epätietoisuus siitä, miten kaa- vamerkintöjä lopulta tullaan tulkitsemaan.

Uuden rakentamisen kohdistaminen kyliin voi aiheuttaa ristiriitoja uusien ja vanhojen rakentamista- pojen kannattajien välillä. Silti painotus kyliin on perusteltu ja avaa mielenkiintoisia näköaloja asu- misen tulevaisuuteen. Irrallisten omakotialueiden asukkaita tutkittaessa pitkät etäisyydet, oma riip- puvuus autosta ja lasten riippuvuus kuljetuksista on koettu usein kielteisiksi asioiksi. Nämä omako- tiasumisen haitat saatetaan pystyä paremmin välttämään kyliin rakennettaessa.

Maaseudun elinkeinot on kaavassa huomioitu valkoisten alueiden määrittelyssä: valkoiset alueet ovat suurimmaksi osaksi maa- ja metsätalousvaltaisia alueita, joilla kehitetään maa- ja metsätaloutta sekä niitä tukevia sivuelinkeinoja. Erilaisilla toimenpiteillä pyritään turvaamaan maankäytölliset edellytykset peltoviljelyn ja metsätalouden harjoittamisessa, kehitetään kylärakennetta ja vesihuoltoa sekä tuetaan palveluiden, tiestön ja liikenneyhteyksien kehittämistä. Maaseudun ja saariston elinkeinon toimintaedellytyksiin kiinnitetään erityistä huomiota. Maisemansuojelua ja -hoitoa edistetään maatalouselinkeinoja tukevalla tavalla.

Maaseudun kannalta tärkeän kesä-/loma-asumisen merkitystä ei maakuntakaavassa kunnolla käsitellä. Loma-asuminen lisää liikennettä, maakuntakaavan tavoitteena puolestaan on liikenteen kasvun hillitseminen. Toisaalta loma-asuminen tuo maaseudulle osa-aikaisia asukkaita, mikä on maaseutukuntien taloudelle merkittävä piristysruiske. Joissakin kunnissa kuten Tammisaassa ja Karjalohjalla vapaa-ajan asuminen ja kakkosasuminen ovat erityisen tärkeitä paikallisen palvelutason säilymiselle. Pitäisikö ja voitaisiinko maakuntakaavassa huomioida loma-asumisen edellytysten turvaaminen osana maaseudun elinkeinorakenteen monipuolistamista ja muiden elinkeinon turvaamista?

4.3 Vaikutukset asuntojen riittävyyteen ja monipuolisuuteen

Uudenmaan erityisongelmana nähdään, että asuntotuotannon tarve on huomattavasti suurempi kuin viime vuosien aikainen tuotanto: asuntotuotanto tulisi lähes kaksinkertaistaa 1990-luvun loppupuolen luvuista. Mitkä ovat mahdollisuudet vaikuttaa tähän maakuntakaavan aluevarauksilla? Varmaankin aika vähäiset, kun otetaan huomioon, että voimassa olevassa seutukaavassa on riittävästi varauksia: lähes kaikilla alueilla ennustettu väestönkasvu mahtuu nykyisiin taajama-aluevarauksiin. Voimassa olevissa kaavoissa on riittävästi rakentamisvaraa. Se ei vain kohdennu ajanmukaisella tavalla. Osa aluevarauksista sijaitsee siten, etteivät ne ole toteutuneet, kun taas toisaalla on paineita laajentaa taajamia.

Maakuntakaavan keinot vaikuttaa asumisen monipuolisuuteen ovat rajalliset. Erään kunnan muistutuksessa toivotaan että maakuntakaavassa (tai sen liitteissä) osoitettaisiin toisaalta kerrostalotuotantoon, toisaalta pientalorakentamiseen varattavat alueet. Tämä on kuitenkin selvästi yleis- ja asemakaavatasoilla toteutuvaa ohjausta, joka ei kuulu maakuntakaavan lainmukaisiin tehtäviin ja lisäksi edellyttää paljon liiton tekemiä selvityksiä tarkempia paikallisia arvioiteja.

Asumisen hinta aiheuttaa pääkaupunkiseudulla suuria sosiaalisia ongelmia. Asunnottomuutta on paljon suhteessa muuhun maahan, ja erityisesti Helsingissä asutaan muuta maata ahtaammin ja samalla paljon kalliimmin. Tämä uhkaa johtaa siihen, että pienituloiset joutuvat muuttamaan yhä kauemmas ja matkustamaan kaukaa töihin keskustoihin. Asumisen hintaan lienee vaikea vaikuttaa suoraan maakuntakaavan keinoin. Asumisen laadullinen ja määrällinen tarkastelu strategisella tasolla on kuitenkin tarpeen, ja maakunnan liitto voisi edistää sitä (ks. kehitysehdotukset kohdassa 8.4).

4.4 Työllisyyteen ja elinkeinoihin kohdistuvat vaikutukset

Maakuntakaavan tavoitteina elinkeinokehityksen kannalta on pitkäaikaistyöttömyyden vähentäminen ja mm. tietointensiivisen tuotannon kilpailukyvyen edistäminen: "... alueen kehitykselle on olennaista edistää sellaisten toimialojen kehitystä, jotka ovat yhtä aikaa sekä osaamisintensiivisiä että itse työvaltaisia tai ainakin kerrannaisvaikutusten kautta johtavat työllisyyden paranemiseen". Lisäksi mainitaan korkeakoulut ja tutkimuslaitokset niiden uusia tuotteita synnyttävän vaikutuksen takia.

Maakuntasuunnitelmassa painotetaan Helsingin seutua - Suomen tulevaisuudessakin ainoana – metropolialueena ja tästä seuraavia teknis-taloudellisia etuja. Suurkaupungit edistävät nopeimmin uusien ideoiden, innovaatioiden ja teknologian leviämistä parhaiden vuorovaikutus- ja koulutusmahdollisuuksien takia. Korostetaan sekä virallisia että epävirallisia kontakteja, osaamisvuotoja sekä ns. hiljaisen tiedon hyödyntämistä, joka ei välity sanoin ja siksi edellyttää kohtaamista.

Ongelmina on mainittu esimerkiksi kone- ja metallialan sekä liikenne- ja rakentamisalan heikko vetovoima. Myös korkeat asumiskustannukset vaikuttavat elinkeinoelämään ja yritysten kilpailukykyyn. Työvoiman saatavuus on vaikeutunut, koska pieni- ja keskituloiset eivät pysty kustantamaan asumistaan pääkaupunkiseudun ydinalueilla. Asumisen hinta on monisyinen kysymys, joka ei selity pelkästään tonttipulalla. Rakennuskelpoista maata on paljon, mutta iso osa jo kaavoitetustakaan tonttimaasta ei tule käyttöön. Syitä on monia, kuten sijainti rakennuttajan (ja usein myös asukkaan/yritysten) kannalta ei-houkuttelevassa paikassa, tai se että omistajalla ei ole riittävästi hyötyä alueen rakentamisesta.

Maaseutualueiden osalta kaavan tarkoituksena on säilyttää maaseutumaisten elinkeinojen harjoitusedellytykset. Maaseudulla sijaitsevat alueet ovat pääsääntöisesti "valkoisia alueita", virkistysalueita tai kulttuurihistoriallisia alueita. Maakuntakaavan valkoiset alueet ovat suurimmaksi osaksi maa- ja metsätalousvaltaisia alueita, joilla tavoitteena on kehittää peruselinkeinoja.

Kaupunkitutkijat ovat kirjoittaneet verkostoyhteiskunnasta, joka koostuu erilaisista virroista, joita ovat pääoma-, informaatio-, jopa mielikuva- tai imagovirrat. Tällaisessa 'virtaavassa tilassa' kaupunkiseudut kilpailevat siitä, millaisia virtoja ne onnistuvat houkuttelemaan. Verkostoyhteiskunnassa kaupunkiseudun kilpailukyky muodostuu mm. innovaatiojärjestelmän ja oppimisympäristön kehittämisestä, elinympäristöjen laadusta ja inhimillisestä resursseista. Näyttää siltä että verkostoyhteiskunnassa keskusten rooli innovaattoreina vain korostuu, sillä vain ne tarjoavat varsinkin kansainvälisesti suuntautuville yrityksille haluttavia sijainteja. Kulttuuriteollisuuden keskuksissa yritykset voivat tarjota avaintyöntekijöilleen luovan ilmapiirin, jossa kollegatkin ovat ja jossa innovaatioiden tuottamista tukee saavutettu kriittinen massa. Sosiaalisen pääoman kasautumista tukee myös se, että vapaa-ajalle on tarjolla riittävästi kulttuurista "säpinää".

Vastaavasti esimerkiksi kaupunkiseudun reunojen pikkukaupungit ovat uudessa hierarkiassa saaneet ennen suurkaupungeille kuuluneita tehtäviä tuotannon ja jakelun paikkoina. Mitä muuta reuna-alueilla ja pikkukaupungeissa tapahtuu, tästä ei välttämättä ole oltu kovin kiinnostuneita. Maakuntakaavassa tuotannon ja jakelun rooli näyttää annetun Hanko-Lohja-Hyvinkää –vyöhykkeelle ja logistiikan kannalta maantieteeltään epämääräisemmin rajautuvalle E18-kehittämiskäytävälle. Tämä on johdonmukaista virtojen tila –teorian kanssa, jonka mukaan kunkin alueen on pakkokin kilpailla jollakin käytettävissä olevalla ominaisuudella tai strategialla. Samalla tämäntyyppinen laajan mittakaavan strateginen suuntautuminen voi sisältää alueellisen eriarvoisuuden idun, jos pääkaupunkiseudun ulkopuolinen Helsingin seutukunta nähdään liian yksipuolisesti materiaalisen tuotannon ja jakelun alueena ytimen palveluksessa ja siten tätä vähempiarvoisena periferiana. Avainhenkilöistä ja varakkaista veronmaksajista kilpailevat kaupungit pitävät huolta näistä ehkä liiankin painokkaasti – missä on duunarin paikka?

Maakuntakaavan mahdollisuudet liittyvät varmaankin kehittämiskäytäviä koskeviin strategioihin ja niiden täsmentämiseen ja pohtimiseen myös alueiden mahdollisten toimijoiden näkökulmista. Kaavan kehittämiskäytäviä koskevissa suosituksissa kaavaluonnoksessa painottuvat lähinnä *liikenteellinen saavutettavuus ja luonnon- ja maisemansuojelun kysymykset*. Kuitenkaan esimerkiksi sujuva tieyhteys kuntaan ei kauan toimi kilpailuvaltina, kun moottoritiet vievät kohta kaikkiin kehyskuntiin, viimeisimpänä Kantatien 51 parantaminen moottoritieksi Kirkkonummelle. Sen ohessa voitaisiinkin pohtia alueiden positiivisen erottautumisen ja kilpailukykyyn tekijöitä *toimijoiden* näkökulmasta (ks. kehitysehdotukset alaluvussa 8.4).

4.5 Aukkaiden virkistäytymismahdollisuuksiin kohdistuvat vaikutukset

Valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa todetaan, että kaavoituksella on luotava alueidenkäyttölliset edellytykset seudullisten virkistysalueiden muodostumiselle erityisesti Etelä-Suomessa ja suurilla kaupunkiseuduilla. Helsingin seudun erityistavoitteeksi määrätään, että on varattava väestön tarpeiden edellyttämät ylikunnalliset virkistyskäyttöön soveltuvat riittävän laajat ja vetovoimaiset vapaa-ajanalueet ja että vapaa-ajanalueista on muodostettava yhtenäinen kokonaisuus turvaamalla niitä yhdistävän viheralueverkoston jatkuvuus. Tämä vaatimus kytkee virkistys- ja vapaa-ajanalueet kiinteäksi osaksi maakunnan ekologista verkostoa.

Maakunnan tärkeä ominaispiirre on meri ja sen ainutlaatuinen saaristo, jotka muodostavat yhtenäisen itä-länsisuuntaisen ulkoilu- ja virkistysaluekokonaisuuden. Huomattava osa maakuntakaava-alueen loma-asunnoista sijaitsee saaristossa. Saaristovyöhykkeen virkistyskäyttö on kaavassa huomioitu hyvin:

"Rajauksen sisäpuolella olevat virkistykseen soveltuvat yhtenäiset ja riittävän laajat maa-alueet varataan yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa virkistykseen, jollei erillisellä aluevarausmerkinnällä ole muuta osoitettu. Taajamatoimintojen alueella rakentamattomat rannat varataan virkistykseen."

Ulkoilureiteistä kaavassa on todettu seuraavaa: "Suunnittelussa on turvattava ulkoilureittien toteuttamisedellytykset maakunnallisesti ja seudullisesti toimivana reitistönä. Yksityiskohtaisessa reittisuunnittelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota olemassa olevan tiestön ja poluston käyttömahdollisuuksiin sekä ympäristövaikutuksiin."

Maakuntakaavan tavoitteena on esittää niiden virkistysreittien verkosto, joilla on maakunnallista tai ainakin kunnan rajat ylittävää merkitystä. Tämä vaikuttaa kaavaluonnoksessa pitkälti toteutuvan. Kuten jo edellä toivottiin, kuntien kaavoittajien työn helpottamiseksi näiltä reiteiltä edellytettäviä ominaisuuksia kannattaisi kuitenkin vielä tarkentaa, vaikka tiettyä joustovaraa onkin jätettävä paikan ja tilanteen suhteen.

Maakuntakaava huomioi lähivirkistysalueet osana alueiden käyttöä; kaupunkialueella lähivirkistysalueet kuuluvat yleensä taajamatoimintojen alueisiin, maaseudulla taas "valkoisiin" tai kulttuurimaisema-alueisiin. Kaavasta saaduissa palautteissa esiintyy huoli siitä, että taajamatoimintojen alue näyttää mahdollistavan jopa alueen täydellisen umpeenrakentamisen. Kaavan lukijoilla ei välttämättä ole oikeaa tai kattavaa käsitystä maakuntakaavalta vaaditusta tarkkuustasosta, joka on yleispiirteinen. Vaikka kyse olisi väärinkäsityksistä, täytyy aikanaan nähtäville tuotavalta kaavalta edellyttää parempaa ymmärrettävyyttä. Kaavan esittelyissä on korostettava, että maakuntakaavan pitää lain mukaan pyrkiä yleispiirteiseen esitykseen.

Useiden kaupunginosa- ja asukas yhdistysten kannanottojen mukaan kartalla pitäisi olla "enemmän vihreää". Ainakin taajamien merkittävimmät lähiviheralueet pitäisi näiden näkemysten mukaan esittää laajempina kuin luonnoksessa. Tämä toive on hyvin ymmärrettävä siltä kannalta, että asukkaat haluavat taata virkistysalueidensa säilymistä. Se on kuitenkin ristiriidassa MRL:n kanssa: sen mukaan maakuntakaavassa tulee nimenomaan esittää vain niitä laajempia viheralueita, joilla on seudullista merkitystä. Viheralueen seudullisen merkittävyyden määritelmästä voidaan sitten keskustella: edellyttääkö se esimerkiksi sitä, että viheralue muodostaa osan kunnan rajat ylittävistä viherkäytävistä?

Maakuntakaavan tasolla toteutettavissa oleva mahdollisuus on tarkentaa viherkäytävien kriteereitä käytettävissä olevan luonnon- ja käyttäytymistieteellisen tiedon nojalla ja erilaisten yhdyskuntarakenteellisten sijaintien mukaan. Näin voitaisiin parantaa kaavan ohjaavuutta mutta jättää toisaalta kunnalliselle suunnittelulle riittävästi liikkumavaraa.

Virkistys- ja viheralueiden toteuttamisvastuu on kunnilla. Kaavaan merkityt alueet/yhteydet ovat *periaatteellisia* varauksia, jotka kuntien tulisi ottaa huomioon tarkemmassa suunnittelussa. Kuitenkaan osa viheryhteyksien tai ulkoilureittien suunnitelluista varauksista ei kovinkaan pian johda toi-

menpiteisiin, koska resursseja toimenpiteiden käytännön toteuttamiseen ei kuntatasolla välttämättä ole.

Samalla on painotettava, että kuitenkin lähiliikuntapaikat kuten tavalliset kevyen liikenteen väylät ja ulkoilupolut kaavastatuksesta riippumatta ovat kansalaisten arkisen virkistyksen ja myös esim. työmatkaliikunnan kannalta merkittävimpiä. Seudulliset pääulkoilureitit ovat tärkeitä yhteyksiä viikonloppuretkien ja tulevaisuudessa varmasti lisääntyvän ympäristötietoisien pyöräily- ja rullaluisteluturismin kannalta, mutta käyttäjiä on verraten vähän pitkien etäisyyksien ja matka-aikojen vuoksi.

Maakuntakaavassa alueen asukkaiden virkistäytymismahdollisuuksiin on otettu kantaa virkistysalue-, viheryhteys- ym. merkinnöin. Asukkailta saadussa palautteessa oli havaittavissa selkeä ero kaupungin ja maaseudun asukkaiden huolissa. Kaupunkilaisilta saadussa palautteessa kuvastui huoli virkistysalueiden riittämättömyydestä ja jäämisestä muun maankäytön jalkoihin etenkin taajamatoimintojen alueilla. Maaseudun asukkaiden vastauksissa huolenaiheena oli päinvastoin kaavaluonnoksessa esitettyjen viheryhteyksien sekä laajojen kulttuurimaisema-alueiden vaikutukset elinkeinojen harjoittamiselle.

Kysymys on kaavamerkintöjen tulkinnoista. Taajamatoimintojen aluumerkintä ei erottele viheralueita rakennetusta alasta, eikä eri rakentamistehokkuuksia toisistaan. Se voi antaa mielikuvan täyteen rakennetusta alueesta, kun viheralueita ei ole merkitty.

5 Kaavan kulttuuriset vaikutukset

5.1 Kasvukeskusten ja ympäristöseudun kulttuurit

Kulttuurin ja elämäntapojen muutokset ovat maakuntakaavaa suurempi asia. Kuitenkin tässä mitakaavassa voidaan sanoa, että ainakin alueellisista väestömuutoksista seuraa kulttuurisen ilmapiirin muutosta. Ruotsinkielisvoittoinen rannikkoseutu voi tilastollisten mittareiden valossa suhteellisen hyvin, mutta siinä on hiipumisen merkkejä sitä enemmän mitä kauemmas länteen Helsingistä mennään. Kirkkonummelle ennustetaan kaikkein suurinta väestönkasvua vuoteen 2025 mennessä. Kunnan nopea kasvu onkin todennäköistä, koska sillä on tarjolla mm. matalaan ja tiiviiseen rakentamiseen sopivaa rakennusmaata mm. kuntakeskuksen lähistöllä ja radan ja Länsiväylän/Hangontien lähiympäristössä. Väestösuunnitteiden mukaan myös Nurmijärvi ja Mäntsälä olisivat nopeasti kasvavia keskuksia, kun taas Hankoon ennustetaan vain vähäistä kasvua. Yhden alueen voimakas kasvu voi johtaa siihen, että alueen ulkopuoliset kokevat jäävänsä häviäjiksi. Maakuntakaavaluonnoksessa painottuu radanvarsi ja vielä Nummelan ja Klaukkalan taajamat, kun taas ehkä yllättäenkin esimerkiksi Karkkila jää kehittämiskäytävien ulkopuolelle. (ks. myös luku 4.4). Pärjänneekö vanha teollisuuskaupunki Karkkila omillaan? Toisaalta reilun kahden vuosikymmenen aikana tapahtuu huomattavaa teknistä kehitystä, joka voi tuottaa omia kulttuurisia muutoksiaan ja nostaa osaltaan seudun pienet kaupungit uuteen arvoon.

Kullakin maakunnan pienistä kaupungeista on omaleimainen historiansa ja kulttuurimaisemansa. Esimerkiksi Tammisaaren kaksikielisyys ja sen keskeisyys suomenruotsalaisessa kulttuurissa tai Karkkilan teollinen historia voivat olla niiden vahvuuksia jatkossakin. Etätyö tuo uusia mahdollisuuksia. Jo tällä hetkellä etätyöskentely niin pääkaupunkiseutulaisissa kuin missä tahansa kansainvälisissäkin yrityksissä olisi teknisesti mahdollista esimerkiksi juuri etelärannikon pikkukaupungeista käsin, mutta työkulttuuri ei vielä tue sitä. Etätyöhön ei usein ikään kuin uskalleta heittäytyä nopeatahtisesta ja sosiaalisesta työelämästä syrjäytymisen pelossa. Asuinympäristön arvostus on kasvanut jatkuvasti, ja paikkakuntien tulisi etsiä omia vahvuuksiaan sen suhteen.

Kulttuurinen varianssi tässä suhteessa kasvaa lähivuosisikymmeninä, mikä voi lisätä haja-asutusalueen ja pikkukaupunkien vetovoimaa myös etätyön ympäristöinä. On mahdollista, että niiden asukkaat haluavat tehdä työnsä rauhassa ja arvostavat vapaa-aikanaan mm. luonnossa liik-

kumista ja veneilyä. Ulkosaaristossakin, missä on tavallista harjoittaa kausiluontoisesti useaa ammattia, monet työskentelevät etätöinä niin suomalaisille kuin ruotsalaisillekin yrityksille.

5.2 Vähemmistöjen asema

Maakuntakaavalla ei ole suoraa vaikutusta vähemmistöryhmien tai maahanmuuttajien arkipäivään. Maakuntakaava kuitenkin varaudutaan pääkaupunkiseudun kasvuun ja tiivistymiseen ja luodaan sille edellytyksiä, jolloin voidaan kysyä, lisääntyvätkö esimerkiksi kulttuuriset ristiriidat sen seurauksena.

Pääkaupunkiseudun voimakas kasvu voi olla pitkällä tähtäimellä perusteltua siitä syystä, että maailman metropolialueille kehittyy monipuolinen urbaanien alakulttuurien kirjo, josta erilaisten yksilöiden ja ryhmien on helppo löytää omat paikkansa ja edunvalvojansa.

Kuitenkin vaikuttaa siltä, että pääkaupunkiseudun voimakas kasvu ja keskittyminen tulee varmasti tuottamaan huomattavasti nykyistä monikulttuurisempia aluekeskuksia ja lähiöitä. Jossakin määrin ongelmallista on se, jos alakulttuurit ovat liian ”paikallisia”, sillä se voi merkitä syrjäytymistä. Maahanmuuttajaryhmät ovat keskittyneet kaupunkien vuokra-asuntoihin ja siten usein alueille, joilla asuvilla suomalaisilla on erilaisia elämänhallinnan ongelmia. Toisaalta lähekkäin asuminen helpottaa yhteydenpitoa maanmiesten kanssa. Samalla kysymykset maahanmuuttajien työllistymisestä on pakko ratkaista nykyistä tyydyttävämmin. Viimeisen vuoden ajalta tässä on havaittu myönteistä kehitystä. Kysymys ulkomaalaispolitiikan kahdesta päälinjasta – maahanmuuttajien kulttuurisesta integraatiosta suomalaiseen yhteiskuntaan tai toisaalta kulttuurien erityisyyden tukemisesta – on tulossa suomalaisella metropoliseudulla lopullisesti ajankohtaiseksi.

5.3 Kulttuuriperinnön säilyttäminen

Rakennetun ympäristön kohokohtien ja perinnemaisemien säilyminen näyttää maakuntakaavassa hyvin taatulta. Muutamia niistä kunnista, joiden alueilla on paljon haja-asutusalueita ovat esittäneet huolensa siitä, että ne kuvataan kaavakartassa eräänlaisina perinnemaisemien reservaatteina. Tästä tulee tuskin olemaan kysymys tulkittaessa kaavaa käytännössä, joten huoli lienee turha. Maatalouselinkeinojen edellytysten kanssa kaava ei ole ristiriidassa ja myös muu pienimuotoinen tuotanto sallitaan ”vihreäraitaisilla” (kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeillä) alueilla.

Kaavassa on tiettyä epätasapainoa: suuret osat esim. Karjaata, Inkoota ja Pohjan kuntaa on esitetty kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeinä alueina, kun taas pää- ja oikortojen varsilla näitä alueita on huomattavasti vähemmän. Ainakin osasyynä on se valtakunnallinen konsensus, että merkittävimmät säilyneet maisema-alueet ovat näissä kunnissa. Tämä maisemien tulkinta tukee huomattavaa painotusta radanvarsien suuntaan ja osaltaan mahdollistaa radanvarsi-alueille suunniteltua tehokasta asuinrakentamista. Sen sijaan mainituissa Länsi-Uudenmaan kunnissa maakuntakaava rajoittaa eniten taajamarakentamista. Silti ”vihreäraitainen” merkintä ei sinänsä liene ristiriidassa myöskään esim. elinkeinoharjoituksen (poikkeuksena suuremmat tuotantolaitokset, varastot, varikot ym.) kanssa. Kunnallisella tasolla merkinnän eri tulkinnoista saattaa tulla kiistaa.

Mielenkiintoisia eri intressien yhteen sovittamisen kannalta ovat ne alueet, joissa ”ruskeat” taajama- ja ”vihreäraitaiset” alueet ovat kerroksina päällekkäin. Kaavamerkintä näyttäisi edellyttävän paikalliskaavoitukselta ja rakentajilta nykyistä herkempää suhtautumista paikallisiin arvoihin ja alueella jo olevaan rakennuskantaan. Tämä edellyttää tulevalta kuntakaavoitukselta ja rakentamiselta tapauskohtaista pohdintaa ja sen arviointia, mistä hyvä ja kerroksellinen elinympäristö syntyy. Näilläkin alueilla on odotettavissa myös maakuntakaavan tulkintaa koskevia erimielisyyksiä.

5.4 Kulttuuripalveluiden saavutettavuus

Kulttuuripalveluiden saavutettavuus on ollut viime aikojen julkisen sektorin säästötoimien yhteydessä suuren keskustelun aiheena. Selvä trendi on kulttuurilaitosten kuten kirjastojen keskittäminen aiempaa suurempiin yksiköihin, jota perustelee toiminnan tehokkuus ja yhdessä yksikössä saatavilla olevan aineiston suurempi monipuolisuus. Samalla saavutettavuus lasten, liikuntaesteisten ja kevyen liikenteen käyttäjien kannalta on monin paikoin vaakalaudalla ja vanhat alueet jäävät uusien rakentamiskohteiden ja niihin investoimisen jalkoihin. Kuitenkin yhdistyessään kaupallisiin palveluihin kulttuuripalvelut ovat luomassa uusia keskuksia (Iso Omena, Arabianranta, Leppävaara), jotka vuorostaan vaikuttavat pitkällä tähtäimellä asuin- ja muun rakentamisen suuntiin.

Maakuntakaava ei yleispiirteisyydestään johtuen suoranaisesti vaikuta palveluiden saavutettavuuteen. Painotus täydennysrakentamiseen tuo periaatteessa palvelut useamman ulottuville, kunhan palveluiden tasosta riittävästi huolehditaan. Kunnan sektorien välisellä, kunnan ja yksityisten tahojen välisellä, toisinaan myös kuntien välisellä yhteistyöllä tulisi suosia kulttuurikeskusten perustamista kaavassa merkityille keskustatoimintojen alueille ja nykyisten lähikirjastojen, monitoimi- ja kulttuuritalojen säilyttämistä. Niillä on suuri merkitys ryhmästä riippumatta ihmisten elämänsisältöjen tukijoina ja nuorten kasvattajina. Kulttuurin kuluttamisen ja –tuotannon ero on myös häviämässä, mikä on monin tavoin hyvää kehitystä. Kulttuuriteollisuus on kasvava tuotannonala, joka tuo jo nyt, ja varmaankin tulevaisuudessa kasvavassa määrin lisää työpaikkoja nimenomaan nuorille, joista monet ovat alojensa kärjessä uusien medioiden käyttäjinä ja soveltajina. Nämä mediat ovat tekniikkoina paljolti ”paikasta riippumattomia”, mutta edelleen esimerkiksi kurssipaikkojen saavutettavuudella ja muiden samanhenkisen tapaamisella on merkitystä.

6 Kaavan terveydelliset vaikutukset

6.1 Koettu terveys

Koettu terveys ennustaa useita muita indikaattoreita paremmin tulevaisuuden terveyttä. Elämäntyytyväisyys (life satisfaction) ennustaa samoin tulevaa terveyttä (Koivumaa-Honkanen 1998). Koettu terveys on Uudellamaalla ja Helsingissä suunnilleen samalla tasolla, mutta pääkaupunkiseudulla hiukan parempi kuin muissa kaupungeissa tai haja- asutusalueilla. Stressaantuneisuutta oli Uudellamaalla enemmän kuin muilla alueilla maassa ja pääkaupunkiseudulla enemmän kuin muissa kaupungeissa (Helakorpi ym. 2001). Koettuun terveyteen vaikuttavat ainakin ikä, pitkäaikaissairaudet, koettu ympäristö, koherenssin tunne (vrt. Suominen 1993) sekä sosiaalisten verkostojen olemassaolo. Koherenssilla tarkoitetaan silloin yhteenkuuluvuuden tunnetta, kuulumista johonkin.

Koetun terveyden tekijöistä maakuntakaavalla lienee mahdollista vaikuttaa alueelliseen ikärakenteeseen, koettuun ympäristöön ja mahdollisesti sosiaalisiin verkostoihin ja koherenssin tunteeseen. Erityisesti yhteisöjen pysyvyydellä ja muuttoliikkeen hallinnalla voi olla vaikutusta myönteisen yhteenkuuluvuuden syntymiseen. Mikäli kaavan avulla on mahdollista vahvistaa olemassa olevien yhdyskuntien elinkelpoisuutta, tämän pitäisi rauhoittaa muuttoliikettä ja pitää yllä palveluja. Näillä on vaikutuksia juuri koettuun terveyteen.

Ikärakenne muuttuu maakuntakaavan alueella samaan tapaan kuin muuallakin maassa. Uudellamaalla kuitenkin 65 vuotta täyttäneiden osuus lisääntyy vuoteen 2025 noin kaksi kertaa niin nopeasti kuin Helsingissä. Tämä johtuu nykytilanteen erilaisuudesta väestörakenteessa. Erityisen nopeaa iäkkäiden osuuden kasvu on vuosina 2010 - 2025, jolloin yli 65-vuotiaiden osuus lisääntyy 7 prosenttiyksikköä. Absoluuttisten määrien muutokset näkyvät myös palvelutarpeen muutoksina. Yli

75-vuotiaiden ja erityisesti yli 80-vuotiaiden lisääntyminen muuttaa olennaisesti myös omaishoidon tarvetta. Tällä olisi suuret vaikutukset perheiden elintapoihin.

Maakuntakaavan pyrkimykset vahvistaa olevia yhdyskuntarakenteita enimmäkseen edistävät koetua terveyttä. Kaavan avulla on mahdollista pyrkiä myös tasoittamaan ikärakenteen muutoksesta aiheutuvia haittoja. Tämä saattaa tarkoittaa mm. kesämökkialueiden käytön monipuolistamista ja liikuntapalvelujen edellytysten turvaamista riittävän lähelle ikääntyvää väestöä (kävely, uinti, hiihto, golf, luonto).

Epävarmuustekijänä on, säilyvätkö sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut nykyisellä tasolla. Kokeemukset osoittavat, että nopeasti kasvavilla kaupunkialueilla sosiaali- ja terveystalouden palvelujen järjestäminen laahaa usein asuinrakentamisen perässä (esim. Korpela ym. 2001). Tästä on aiheutunut huomattavia haittoja elämänlaadulle. Julkisen sektorin kutistuessa tämä tulee huomioida. Kasvun tulisi olla rauhallista ja keskittymisen kohtuullista.

6.2 Psykofyysinen terveys

Psykofyysisellä terveydellä tarkoitetaan psyykkistä ja fyysistä terveyttä, joiden välinen raja on tunnetusti epätarkka. Niiden muodostaman kokonaisuuden indikaattoreita ovat erilaiset psykosomaattiset oireet. Asukkaiden psykofyysinen terveys on Uudellamaalla ja Helsingissä keskimäärin kohtuullisen hyvä, mutta hyvinvoinnin eriytmisestä aiheutuu eroja. Mielenterveyden häiriöistä kärsivät, päihdeongelmaiset ja pitkäaikaistyöttömät ovat ryhmiä, joilla hyvinvoinnin taso on olennaisesti heikompi kuin muilla. Myös haja-asutusalueilla hyvinvointi ja sosiaalinen turvallisuus koetaan useammin huonoksi kuin muualla. Muuttoliikkeellä on negatiivisia seurauksia varsinkin lähtömuuttokunnissa. Kuitenkin Helsingissä masennuksen, psykoosien ja päihdesairauksien hoidontarpeen on arvioitu kasvavan nopeammin kuin Uudellamaalla. Uudellamaalla koettuun muuta maata suurempaan stressiin ei ole tiedossa selviä syitä. (Luoto ym. 1999).

Psykofyysiseen terveyteen vaikuttavat mm. koettu ympäristö, melu, ilman laatu ja koettu turvallisuus tai väkivallan uhka. Maakuntakaavoituksen eri ulottuvuuksista liikennesuunnittelulla on melun ja ilman laadun kannalta keskeinen merkitys nimenomaan ympäristökokemuksen kautta. Rumiksi ja meluisiksi koetut ympäristöt liittyvät yleensä liikennealueisiin ja ne aiheuttavat tutkimusten mukaan inhon ja vastenmielisyyden tuntemuksia. Näiden kokemusten on todettu lisäävän stressiä. Stressaantuneet ihmiset puolestaan käyttävät luontoympäristössä liikkumista tietoisestikin elpymiseensä arjen paineisiin (Korpela ym. 2001).

Millaisia ovat maakuntakaavan vaikutukset riskiryhmien, (esim. mielenterveyden häiriöistä kärsivät, päihdeongelmaiset ja pitkäaikaistyöttömät) tilanteeseen? Suoria vaikutuksia on vaikea osoittaa maakuntakaavan tasolla. Ainakin yksityiskohtaisemmassa kaavoituksessa tulisi huomioida, että monista elämänhallinnan ongelmista kärsivät ihmiset häiriintyvät muita enemmän ympäristöhäiriöistä, kuten liikennemelusta (Korpela ym. 2001). He saattavat myös muita useammin joutua niille alttiiksi huonompien valinnanmahdollisuuksiensa vuoksi. Isompia väestömääriä koskee paljon kaavasta riippumaton alueen nopea väestönkasvu ja sen epätasainen kohdentuminen. Se voi osaltaan lisätä erilaisiin riskiryhmiin kohdistuvia riskejä, erityisesti mikäli hyvinvoinnille välttämättömimmät paikallispalvelut eivät toteudu. Palvelujen rakentamisen ja niiden ylläpidon mahdollisuudet tuleekin selvittää vähintään suurissa yleiskaavoitushankkeissa.

Maakuntakaavaan liittyvissä kehittämissuosituksessa voitaisiin ehkä edistää moottoriliikenteen väylistä erillisten kevyen liikenteen yhteyksien rakentamista. On todennäköistä, että toivottua autoilijoiden siirtymistä kevyen liikenteen käyttäjiksi ei tapahdu, mikäli liikkumisympäristö koetaan epämiellyttäväksi.

Eniten melutasoihin, ilman laatuun ja koettuun ympäristöön vaikuttavat liikennehankkeet ja asuinalueiden sijoittelu ja suunnittelu (ks. 6.3), mutta myös teollisuuden sijoittumisella on vaikutusta.

Kaavan pyrkimykset teollisuuden sijoittamiseksi ovat oikeaan osuvia, mutta teollisuusalueille kohdistuvan liikenteen suunnittelu edellyttää huolellista harkintaa myös paikallisesti.

6.3 Liikennehankkeiden vaikutukset terveyteen ja elinoloihin

Helsingin seudun merkittävien liikennehankkeiden arviointi on tehty YTV:n tilauksesta aiemmin vuonna 2002 (Pääkaupunkiseudun liikenne... 2002). Pääkaupunkiseudun osalta maakuntakaava sisältää samat liikennevaraukset kuin PLJ, keskeisimpinä Marja-rata, Espoon keskuksen kaupunkirata, nykyisten kehäteiden parantaminen sekä Kehä II:n jatko Turuntieltä, joten mitään merkittävää eroa YTV:n teettämään arviointiin ei voida osoittaa.

Raideliikenneinvestoinnit todettiin PLJ:n arvioinnissa liikennejärjestelmälle asetettujen tavoitteiden kannalta parhaiksi infrastruktuurihankkeiksi, koska ne selkeimmin parantavat joukkoliikenteen kilpailukykyä ja mahdollistavat joukkoliikenteen varaan rakentuvan yhdyskuntarakenteen muodostumista. Samalla saavutetaan muita positiivisia tavoitteita mm. liikenneturvallisuuden, liikenteen päästöjen, esteettömän liikkumisen ja autottomien ihmisten liikkumismahdollisuuksien suhteen. Esimerkiksi Marja-radana todettiin tuovan huomattavasti uusia alueita täsmällisen, nopean ja varsin haitattoman raideliikenteen piiriin. Toisaalta Marja-rata rikkoo kulttuurihistoriallista maisemaa.

Maakuntakaavan osalta olennaista on tässä mielessä raideliikenteen kehittäminen ja sillä on pitkällä tähtäimellä paljon vaikutuksia sekä melun että ilman laadun suhteen. Radanvarsiin keskittymistä voi pitää hyvänä täydennysrakentamisen linjana varsinkin terveydellisten vaikutusten suhteen. Kaavan perusteella ratayhteyden panostetaan lähinnä Vantaalla (Marja-rata), Helsingin keskustassa (Pisara-rata) sekä pohjoisen suunnalla, pääradan varrella. Rantaradan osalta "varaudutaan" lisäraiteiden rakentamiseen. Klaukkalan radalle esitetään alustava linjaus Martinlaakson radalta.

Suurin suunnitteilla oleva ratahanke eli Kerava-Lahti oikorata tuo uusia Järvenpään, Kellokosken ja Etelä-Mäntsälän (esim. Hyökännummi) asukkaita ratayhteyden piiriin ja tuo Haarajoen ja Mäntsälän asemanseuduille haasteen kehittää uusia asuinalueita radan varrelle. Oikoradan suurimmat haitat ovat jo tapahtuneet mm. linjaukselle jääneiden asuinrakennusten lunastamisen myötä.

Ristiriitaisimpia hankkeita on Kehä II:n jatko, johon liittyy konflikti toisaalta autosidonnaisen ja joukkoliikennepainotteisen yhdyskuntarakenteen välillä, sekä toisaalta paikallistasolla tien melu- ja haitta-alueiden sekä sen reuna-alueeksi jäävien kaupunginosien (Karakallion itäosa, Lintuvaara) välillä. Tie halkaisisi asukkaille tärkeän, maisemallisesti hienon ja äänimaisemaltaan rauhallisen, maalaismaisen virkistysalueen (Äijänpelto) Leppävaaran kartanon vieressä. Haittoja pyritään vähentämään tien osittaisella tunneloinnilla. Ristiriitoja liittyy myös kaavaluonnoksessa esitettyihin ohi-tusteihin kehyskunnissa (Karjaa, Hyvinkää, Tuusulan Kellokoski), joskin näissä vaikutuksille alttiina on vähemmän asukkaita.

Nykytilanteessa katu- ja tieliikenteen yli 55 dBA:n melualueilla asuu pääkaupunkiseudun kunnissa n. 220 000 asukasta, joista pääväylien melualueilla n. 67 500. Raideliikenteen melualueilla asukkaita on noin 9 000. Melualueilla asuvien määrä kasvaa jatkuvasti sekä liikennemäärien että maankäytön kasvun takia. Liikenteen kasvu aiheuttaa sen, että liikenteen melulle asunnossaan altistuvien määrä kasvaa vähintään 40 000 asukkaalla. Uusien asuinalueiden myötä ongelma pahenee edelleen. (Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman..., 15).

PLJ-arviossa todetaan, että meluhaitat kasvavat selvästi torjuntatoimenpiteistä huolimatta. Tätä voi pitää suurena hyvinvointiongelmana esimerkiksi melun kokemista selvittäneen *Melukylä vai mansikkapaikka?* -tutkimuksen (Korpela ym. 2001) tulosten perusteella. Melu haittaa elämästä nauttimista, palautumista stressistä, unta ja koettua terveyttä. Eniten melusta kärsivät ne, joilla on muita huolia elämässään ja taipumuksia esim. neuroottisuuteen.

6.4 Sosiaalinen terveys

Yksinäisyyden lisääntyminen on todennäköinen trendi, joka perustuu yksilapsisten perheiden yleistyminen, avioerojen suureen määrään ja ikääntyvään väestöön. Trendi johtaa helposti sulkeutuneisuuteen ja syrjäytymiseen. Koettu välinpitämättömyys tai piittaamattomuus heikentävät yhteisöjen koherenssia ja vähentävät liikkumista omalla alueella. Väkivallan uhka lisääntyy julkisuudessa ja psykofyysinen terveys heikkenee näiden trendien myötä. Turvallisuuden tunteen mahdollinen pysyvämpi rapautuminen on selvä riski, joka näkyy turvajärjestelmien lisääntymisenä kaupunkien julkisessa ja yksityisessä ympäristössä.

Kaupunkialueiden osalta yksinäisyyteen maakuntakaavan tasolla tuskin voidaan vaikuttaa. Tulevaisuudessakin turvattomuus liittyy pääosin kaupunkeihin ja esikaupunkeihin. Väestönkasvu itessään voidaan kanavoida positiivisella tai negatiivisella tavalla ja eri ratkaisuja voidaan arvioida kaavakohtaisissa arvioinneissa; kaavatasoista yleis- ja asemakaavatasoilla tehdään turvallisuuteen eniten vaikuttavat päätökset. Vielä enemmän vaikuttaa asuinaluekohtainen kommunikaatio ja tietyn yhteistyön perinteen syntyminen.

Haja-asutusalueilla, missä uhkia tuottaa väestön ikääntyminen, tulevan rakentamisen kohtuullinen keskittäminen kyliin saattaa tukea sekä turvallisuuden tunnetta että esimerkiksi kotihoidon järjestämistä. Kylien täydennysrakentaminen voi pitkällä aikavälillä myös tukea yhteisöllisyyttä.

6.4 Elämäntavat ja sairaudet

Suomalaisten päihteiden käyttö lisääntyy vuosittain. Kasvua on kaikkialla ja erityisesti pääkaupunkiseudulla. Päihteiden suurkuluttajien osuus on n. 15 % aikuisväestöstä ja miehistä vielä suurempi. Raittiiden osuus vähenee naisten keskuudessa. Liikunta lisääntyy erityisesti keski-ikäisten keskuudessa, mutta ylipaino yleistyy silti kaikissa muissa ryhmissä paitsi hyvin koulutettujen naisten joukossa. Helsingissä ja Uudellamaalla kehitys ei poikkea olennaisesti muusta maasta. Työmatkaliikunta on vähentynyt vähitellen matkojen pidentyessä.

Ylipainoisuuden lisääntyminen johtaa edelleen niukempaan liikuntaan, ellei tähän ole helppoja mahdollisuuksia. Päihteiden käytön lisääntyminen aiheuttaa alkoholisairauksia erityisesti keski-ikäisten miesten joukossa ja myöhemmin myös naisten ryhmissä.

On arvioitu, että sairauksista diabetes, sepelvaltimotauti, astma ja lonkkamurtumat sekä syöpäsairaudet tulevat lisääntymään vuoteen 2025 asti. Tämä tulee väistämättä edellyttämään laajempaa kuntayhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa, suurempaa vapaaehtoistyön tarvetta järjestöiltä ja vähintään nykyisen tasoista omaishoitoa. Tuoreen tutkimuksen mukaan kotihoito on samanhintaista laitoshoidon kanssa, mutta kotona hoidettaessa ihmiset kokevat elämänsä laadun paremmaksi (Kinnunen 2002). Myös haja-asutusalueilla on siis mahdollista pyrkiä monipuoliseen palveluun.

Suurimpia vaikeuksia saavuttaa tarvittavat sosiaali- ja terveyspalvelut on haja-asutusalueiden asukkailla, erityisesti autottomilla. Rakentamisen keskittämisellä kyliin on tässä suhteessa positiivisia vaikutuksia, sillä se voi lisätä väestöpohjaa myös kävelymatkan päässä terveyskeskuksista sekä parantaa kotihoidon taloudellisia järjestämismahdollisuuksia.

Maakuntakaava voi osaltaan taata myös liikuntamahdollisuuksien edellytyksiä. Aiemmin mainitut virkistysalueiden ja lähiliikuntamahdollisuudet ovat avainasemassa ihmisten liikunnan kannalta. Liikunta puolestaan vaikuttaa lähes suoraan painon kehitykseen. Työmatkaliikunnan edellytys on kohtuullinen matka kävellen tai pyörällä, mihin työpaikka-alueiden sijoittaminen lähelle asuinalueita ja lomittain näiden kanssa loisi mahdollisuuksia.

Suuret ikäluokat ovat jo tottuneet hakemaan liikuntapalvelut autolla, joten eläkkeellä heidän autolunsa saattaa jopa lisääntyä työiästä, ellei liikuntareittejä ja -palveluja saada lähemmäs kotia. Tässäkin suhteessa aiemmin mainitut lähiliikuntapaikat ovat tärkeitä. Maakuntakaavan tasolla tulee huolehtia seudullisten ja lähireittien välisistä keskeytymättömistä ja turvallisista yhteyksistä.

7. Kaavoitus- ja osallistumismenettelyn arviointia

Maakuntakaavaluonnoksesta saadun palautteen perusteella kaavamenettely ja kaavan tarkkuus-taso näyttävät vaikeilta ymmärtää, maakuntakaava on uusi ja tuntematon alueidenkäytön suunnittelun muoto. Yksityishenkilöiden palautteissa runsaina esiintyneet alueiden rajauksia koskeneet huomautukset kielivät siitä, ettei maakuntakaavan yleispiirteisyyttä ja karkeaa mittakaavaa ole säädätty. Toisaalta kaavan yleispiirteisyyttäkin on osallisten palautteissa kritisoitu: kaavamääräykset tai merkintöjen sisällöt koetaan turhina ja mitäänsanomattomina. Yhteyttä tarkempaan kaavoitukseen on ollut vaikea löytää.

Kaavan sisällön ohella osallisten palautteissa on kritisoitu tarkasteluvaihtoehtojen puuttumista. Valittuja kehityssuuntia mm. toimintojen ja asutuksen keskittämisen osalta ei ole kaikilta osin perusteltu riittävän kattavasti eikä valitun vaihtoehdon vaikutuksia ole analysoitu maakunnallisesti. Kaavan laatimisen aikataulua on myös pidetty liian tiukkana; kiireellinen aikataulu voi vaikuttaa negatiivisesti kuulemismenettelyn tavoitteiden mukaiseen onnistumiseen.

Vuorovaikutuksen kannalta kaavaan liittyvien erillisselvitysten keskeneräisyys on ongelma. Yksi ratkaisu olisi voinut olla vaihemaakuntakaava, jossa kiireellinen yksittäishanke käsiteltäisiin omana osanaan, tässä tapauksessa lähinnä Oikorata, kaupan suuryksiköt sekä Ämmässuon kaatopaikka/jätehuollon tulevaisuus. Erillisselvitysten valmistuttua muut maakunnan osat olisi mahdollista käsitellä kattavammin ja kiireettä.

Kaavan laadinnan prosessuaalisuutta ei ehkä ole ymmärretty, vaan on kritisoitu luonnosta ikään kuin valmiina kaavaehdotuksena. Arviointi- ja osallistumismenettely on toisaalta aivan kesken, joten tarkempi arviointi kannattaa tehdä myöhemmin.

8 Yhteenvedo ja kehitysehdotuksia

8.1 Sosiaaliset vaikutukset

Maakuntakaavan vaikutukset ihmisten elinoloihin ovat pääosin epäsuoria. Suorana vaikutuksena on kaavapalautteessa nähtävissä oleva hämmennys ja epävarmuus kaavan vaikutuksista.

Kaavaluonnos vaikuttaa avoimelta erilaisille tulkinnoille, mikä on osin väistämätöntäkin sen yleispiirteisyyden vuoksi. Kuitenkin tämä lisää osallisten epätietoisuutta.

Maakuntakaavan kasvupainopisteiden keskittyminen raideliikenteen varaan on elinoloihin kohdistuvilta vaikutuksiltaan pääosin myönteistä. Tosin pääradan varrella nopeasti kasvavilla alueilla saatetaan kokea eriasteisia ”kasvukipuja”.

Painotus täydennysrakentamiseen kaupungeissa on kaavaluonnoksessa melko voimakas, mikä asettaa paineita tarkemmalle kaavoitukselle, jonka pitäisi tehostamisen paineissa turvata lähivirkistysalueiden säilymistä.

Maaseudun kylissä tilanne lienee hieman erilainen: lähivirkistysalueet säilyvät varmastikin, sen sijaan ristiriitoja voi aiheutua uusien ja vanhojen rakentamistapojen kannattajien välillä. Silti painotus

kyliin on perusteltu ja avaa mielenkiintoisia näköaloja asumisen tulevaisuuteen. Irrallisten omakoti-alueiden asukkaita tutkittaessa pitkät etäisyydet ja oma autoriippuvuus on koettu usein kielteiseksi asiaksi. Kylillä voi olla kysyntää asuinpaikkoina lähitulevaisuudessa.

Kasvua voitaisiin mahdollisesti tasata kehittämällä rantaradan varren yhteyksiä ja maankäyttöä, samoin edistämällä HELI-rataa mm. Helsingin ja Porvoon välisenä yhteytenä, jolle on varaus maakuntakaavassa sekä Nummelan kautta Lohjalle suunniteltua ratayhteyttä.

8.2 Kulttuuriset vaikutukset

Maakuntakaavan vaikutukset kulttuuriin elinoloihin ovat epäsuoria ja epävarmoja. Esimerkiksi maahanmuuttajat sijoittuvat useammin uusille alueille kuin vanhoille. Kasvun keskittyminen tuo siten kasvualueille myös monikulttuurisuutta.

Kulttuurimaisemat näyttävät kaavaluonnoksen perusteella hyvin taatuilta. Joidenkin kuntapalautteiden mukaan ne korostuvat liikaakin. Kulttuurisesti merkittävien alueiden laajuus luonnoksessa merkinnee sitä, että uuden rakentamisen sovittaminen ympäristöön tulee herättämään yhä enemmän julkista keskustelua. Tämä on vain positiivista, kunhan suojeluhenki ei aivan ylikorostu esimerkiksi asuntorakentamisen tarpeisiin verrattuna.

Suurimmat kulttuuriset vaikutukset riippuvat siitä, jatkuuko suurimpien keskusten imuvoima – eli missä määrin kaavan hahmottelema rakentaminen toteutuu. Toinen epävarmuustekijä liittyy tuleviin elämäntapamuutoksiin. Mikäli etätyö yleistyy, parhaassa asemassa voivat olla seudun pikkukaupungit, jotka tarjoavat parhaan kombinaation luonnon ja palveluiden läheisyyttä, Helsinkiä rauhallisemman asuinympäristön ja osin ehjempänä säilyneen maiseman.

Kulttuuripalveluiden saavutettavuus ja monipuolisuus on yhä tärkeämpää, ja sillä on myös taloudellista merkitystä. Kulttuuriteollisuus on kasvava tuotannonala. Saavutettavuutta voidaan osin tukea täydennysrakentamisella, verrattuna siihen että ihmiset asuvat yhä enemmän hajallaan. Saavutettavuus edellyttää kuitenkin yleensä sitä, että palvelut ovat jo olemassa sekä toisaalta monien tahojen yhteistyötä.

8.3 Terveysvaikutukset

Liikenteen haittojen kasvaminen elinympäristössä on maakunnan suurimpia ongelmia. Tästä aiheutuvat haasteet kasvavat suhteellisen nopeaan kasvuun ja voimakkaaseen täydennysrakentamiseen painottuvan maakuntakaavan myötä.

Melu asuinympäristössä on suuri ja jatkuvasti kasvava ongelma, jossa viihtyvyys ja terveys ovat monin tavoin sidoksissa toisiinsa. Maankäytön tiivistämiseen pyrkivä maakuntakaava voi lisätä melualueilla asuvien määrää, ellei tarkemmassa kaavoituksessa tätä nimenomaan vältetä.

Rakentamisalueiden ja liikenneinvestointien suuntautuminen ratayhteyksiin on ainakin suorilta terveysvaikutuksiltaan pääosin positiivinen kehityslinja: saavutettavuus ja matkustusmukavuus joukkoliikenteellä paranevat ja altistuminen tieliikenteen melulle ja päästöille kasvaa ainakin vähemmän kuin tieliikenteeseen panostettaessa. Ristiriitaisimpana liikennehankkeena nähdään Kehä II:n jatko paikallisten vaikutustensa vuoksi.

Jätehuollon osalta maakuntakaava ei osoita juuri uusia ratkaisuja, ei myöskään haittojen hajottamista uusille alueille. Ämmässuon ympäristöhaitat ovat nyt merkittäviä, niiden tulevaisuus jää nähtäväksi ja sitä arvioidaan erillisselvityksissä.

Maakuntakaavalla on vaikutuksia maakunnan asukkaiden terveyttä edistäviin elintapoihin liikunta-reitistön turvaamisen kautta. Liikunta sairauksia ennaltaehkäisevänä on iäkkäiden osuuden kasvun myötä yhä tärkeämpää.

Väestöltään nopeasti kasvavilla kaupunkialueilla sosiaali- ja terveystalvelujen järjestäminen laa-haa usein asuinrakentamisen perässä. Kasvun tulisi tästäkin syystä olla rauhallista.

Haja-asutusalueilla tulevan rakentamisen kohtuullinen keskittäminen kyliin saattaa tukea iäkkäiden asukkaiden omaehtoista asumista sekä tarvittavan kotihoidon järjestämistä. Kylien täydennysra-kentaminen voi pitkällä aikavälillä myös tukea yhteisöllisyyttä.

8.4 Kehitysehdotuksia

Kaavatyön vuoropuhelu

Kaavaluonnoksen ymmärrettävyyden vuoksi vuoropuhelun jatkovaiheissa tulee painottaa:

- että maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää kaavalta yleispiirteisyyttä
- mihin asioihin toisaalta kaavalla voidaan vaikuttaa, ja mihin toisaalta osalliset voivat vielä vai-kuttaa.

Maakuntaliitolla on myös muita mahdollisuuksia vaikuttaa alueensa myönteiseen kehitykseen asi-oissa, jotka liittyvät maakuntakaavan tekoon. Seuraavassa joitakin alustavia ehdotuksia

Asumisen suunnat

Asumisen laadullinen ja määrällinen tarkastelu strategisella tasolla on tarpeen. Maakunnan liitto voisi edistää kuntien aktiivista maanhankintapolitiikkaa mm. tiiviin ja matalan rakentamisen edistä-miseksi seuturakenteen kannalta järkevissä paikoissa. Maakuntakaavan yhteydessä voitaisiin esit-tää kunnille arvio tarvittavan asuntotuotannon määrästä ja laadusta. Arvion taustatiedoiksi tarvittai-siin erillisselvityksiä ainakin väestökehityksestä, kaavataloudesta, asumistoiveista ja –tarpeista. Tehtävissä johtopäätöksissä pitäisi lisäksi ottaa huomioon tulevien liikennejärjestelmien vaikutus.

Alueiden vahvuuksien etsiminen toimijoiden näkökulmasta

Kaavan kehittämiskäytäviä koskevissa suosituksissa kaavaluonnoksessa painottuvat liikenteellinen saavutettavuus ja luonnon- ja maisemansuojelun kysymykset. Tulisi pohtia alueiden positiivisen erottautumisen ja kilpailukyyn tekijöitä myös *toimijoiden* (erityisesti asukkaat ja yrittäjät) näkökul-masta.

Tämä käsittäisi uhat ja mahdollisuudet yksittäisen valitsijan kannalta: mistä eri alueiden vahvuudet todellisuudessa löytyisivät esimerkiksi omakotirakentajan, lapsen, jonkin alan harrastajan tai urhei-lijan näkökulmista. Mitä alueet tarjoavat pienen tai suuremman yrityksen omistajalle? Näitä näkö-kulmia kaavan laatijoiden ja kuntien edustajien vuorovaikutusprosessissa varmasti jatkossa hae-taankin.

Kulttuuripalveluiden käyttö ja saavutettavuus

Alueiden vahvuutena maakuntaliitto voisi selvittää ja tukea kulttuuripalveluiden käyttöä, omaehtois-ta tuotantoa ja saavutettavuutta. Kulttuurin merkitys on kasvussa vapaa-ajan kasvaessa, työn ja vapaa-ajan hävitessä ja kulttuuri- ja sisältötuotannon luodessa uusia työmahdollisuuksia – erityi-sesti nuorille. Siten kulttuuripalveluilla ja -tuotannolla on sekä elämänsisällöllistä että taloudellista vaikutusta.

Kirjallisuus

Helakorpi S., Patja K., Prättälä R. ja Uutela A. (2001). Suomalaisen aikuisväestön terveyskäyttäytyminen ja terveys, kevät 2001. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 16/2001, Helsinki.

Hirvonen, J. (2000). Neljän ammattiryhmän asumisen sijoittuminen Helsingin seudulla. Teoksessa: Ilmonen, M. ym.: Rauhaa ja karnevaaleja.

Ilmonen, M. ym. (2000). Rauhaa ja karnevaaleja. Tieto- ja taitoammattilaisten asumistavoitteet Helsingin seudulla. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus B 78, Teknillinen korkeakoulu, Espoo.

Kauppinen, Jarkko (2000). Muuttoliikkeen kuva tarkentuu paikkatiedon avulla. *Siirtolaisuus - Migration*, 1/2000.

Kerava-Lahti oikoradan sosiaalisten vaikutusten arviointi. Ratahallintokeskus, Maa ja Vesi Oy & LT-Konsultit Oy, 2002.

Kinnunen, K. (2002). Postponing of institutional long-term care in the patients at high risk of institutionalization. Academic dissertation, Helsinki

Koivumaa-Honkanen, H.-T. (1998). Life satisfaction as health predictor. Kuopion yliopiston julkaisuja D, lääketiede 143.

Korpela, K. ym. (2001). Melukylä vai mansikkapaikka? Suomen ympäristö 467, Ympäristöministeriö.

Lankinen, M. (2000). Avainryhmien asumisvalinnat – muuttourien näkökulma. Teoksessa: Ilmonen, M. ym. Rauhaa ja karnevaaleja.

Luoto L., Laine M., Alha P. ym. (1999). Terveys ja hoidontarve Uudellamaalla 1996-2010. Loppuraportti Uudenmaan väestön hoidontarvetta arvioivan hankkeen vaiheesta 1. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B6/99, Helsinki.

Maakuntakaavan oikeusvaikutukset. Opasluonnos 31.10.2001.

Maankäytön ja liikenteen suunnittelun keinoja ilmansuojelun ja meluntorjunnan edistämiseksi. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 2002:9.

Osallistuminen ja vaikutusten arviointi maakuntakaavoituksessa. Ympäristöministeriö. Luonnos 4.4.2002.

Päivänen, J. (1997). Esikaupungistuva Nummela. Teoksessa: Ilmonen, M. ym.: Mitä osoite osoittaa? Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 1997:2.

Päivänen, J. & Kurki, H. & Virrankoski, L. (2002). Parempaan kaupunginosaan. Aluefoorumi kehittämisen menetelmänä. Suomen ympäristö 589, Ympäristöministeriö.

Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman vaikutusten arviointi. Pääkaupunkiseudun julkaisusarja B 2002:10.

Suominen S. (1993). Perceived health and life control. National research and

development centre for welfare and health. Research reports 26, Åbo Akademi University, Gummerus.